SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARO

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

Univerzitetska biblioteka
"Svetozar Marković"
Beograd, Bul. Crv. Armije 71
fah 349.

KN[illegible]NE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

BROJ 41 GODINA I | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098 | BEOGRAD, UTORAK, 23 NOVEMBAR 1948 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | PRIMERAK 3 DINARA

POVODOM SEDAMDESETOGODIŠNJICE SMRTI

SLOBODARSTVO ĐURE JAKŠIĆA

Velibor GLIGORIĆ

Biografije koje su pisali Svetislav Vulović i Jeremija Živanović nisu da le vernu i pravu sliku života Đure Jakšića. Po ovim biografijama izgle-alo bi da je sve ono što je izraženo kao protest, revolt u poeziji i prozi Đure Jakšića posledica njegovog ličnog nesrećnog života. Iz tih biografija izostali su podatci o njegovom učešću u političkom životu Srbije sedamdesetih godina prošlog veka, u Ujedinjenoj Omladini, u pokretu Svetozara Markovića. Njegov stalni sukob sa pretstavnicima zvanične Srbije osvetljavan je u biografijama sa strane njegove netrpeljive prirode, jakog, plahog i neobuzdanog temperamenta.

Književna kritika je takođe objašnjavala poeziju Đure Jakšića njegovom ličnošću, temperamentom, strasnom, bujnom i nepomirljivom prirodom. Ona ga je cenila u velikoj meri odvojeno od njegovog doba, bazirala objašnjenje onoga što je revoltno u njegovoj poeziji njegovim ličnim nezadovoljstvom, patnjama u materijalnoj oskudici, porodičnim nevoljama, boemijom, romantičarskim životom, nemirnim i nestalnim duhom, poređivala ga s Bajronom (Vulović). Ljubomir Nedić nije se složio sa Vulovićem u njegovim konstatacijama o pesimizmu Đure Jakšića, ali je za Jakšićevo nezadovoljstvo, gnjev i srdžbu zaključio da »tumačenja tome treba tražiti u tome što je imao onako malo sreće u životu i u njegovoj bujnoj i plahoj prirodi«. Skerlić je bazirao ocene rada Đure Jakšića na definiciji »bujnog pesnika ličnosti i strasti« i na tome da je on najizrazitiji pretstavnik romantizma.

Pretstava koja se održala decenijama na osnovu ovih biografija i kritika o poeziji Đure Jakšića proizvoljna je, površna i velikim delom pogrešna. Morao bi se iznova dati životopis Đure Jakšića u kome bi se prikazao njegov odnos prema društvenoj *stvarnosti u kojoj je živeo, njegov sukob, koji se javljao kako u njegovom književnom radu tako i u njegovim postupcima u ličnom životu, sa* drutšvenom stvarnošću. Morali bi se uzroci njegovog nezadovoljstva, revolta i gnjeva tražiti u društvenoj situaciji Srbije koja je uslovila stav Đure Jakšića kao pesnika prema životu, čoveku, domovini. Revidirajući i biografije i kritike, stavljajući ih na osnove istinitog prikaza i života i književnog rada Đure Jakšića otpale bi one uobičajene i već manirisane klasifikacije Jakšićevih pesama na ljubavne, lirske i rodoljubive.

Tačna je konstatacija kritičara Ljubomira Nedića da je Jakšić »pesnik iskren, koji je osetio sve što peva«, takođe i konstatacija da je on u svemu što je pevao »vazda istinit«. Ta istinitost u poeziji nije dolazila samo od jakosti njegove ličnosti, ona je bila izraz raspoloženja naroda u Srbiji koji je tih godina kada je pevao Jakšić živeo u napregnutoj i otvorenoj borbi sa ugnjetačkim režimom monarhije i besomučnim naletom eksploatatora u vidu birokratije i zelenaškog kapitala. To je vreme kada je nezadovoljstvo naroda u Srbiji, političko i ekonomsko porobljavanje sela, dalo osnove za pokret Svetozara Markovića, kada je zvanična Srbija bila sva u pljački, nasilju, policiskom teroru, zulumima okružnih i sreskih kapetana, primitivnosti i korupciji upravnih vlasti, svađa oko plena, poltronstvu i udvorištvu svih onih koji su okružavili monarhiju.

Poezija Đure Jakšića je velikim delom izraz nezadovoljstva naroda. Velikim delom ona izražava nepomirenost Đure Jakšića sa zvaničnom Srbijom, njenom upravom i tlačenjem naroda. Njegove najbolje pesme iskazuju rečito tu nepomirenost. I one pesme koje su se smatrale kao pesimističke, bajronovske, njegove čuvene pesme kao »Ponoć« i »Na Liparu« izraz su njegovog revolta protiv života u ropskim uslovima, njegove žudnje za slobodom, njegove umetničke potrebe da živi u velikim istoriskim danima. Vlast Srbije stalno je u njemu gledala buntovnika, »crvenjaka«, opasnog i neukrotivog podanika, podozrevala je na njega i tada kada je, trenutno savladan, pisao podaničke pesme posvećene monarsima. Stalno mu je pakovala krivice, tukla ga, batinala, izvodila pred sud, pa i pred onaj najteži, pred preki sud. Stvarala se oko njega psihoza prezrenja, omalovaženja, nipodaštavanja, vređanja, klevetanja, podmetanja, ugroženosti fizičke bezbednosti, službe, egzistencije.

Đura Jakšić je i u svojoj poeziji i u svojoj prozi izrazio vrlo intenzivnu ljubav prema životu i prema domovini. Pojam domovine je kod njega nerazdvojan od pojma slobode. A domovinu je video samo pod oreolom ustaničkih viteških tradicija naroda. Gordost, ponos na slobodarske tradicije svoga naroda veoma jak je impuls njegove poezije. Snaga borbe za samostalnost srpskog naroda, njegove otporne sile prema zavojevaču, ispunjava njegove stihove. Njegovi stihovi su zapaljeni borbenim rodoljubljem koje ima revolucionarnog plamena u sebi. On to borbeno rodoljublje identifikuje sa letom orla koji se suvereno, natkriljujući, uzdiže nad nepokorenom zemljom.

Strasna ljubav prema domovini i njenoj istoriskoj veličini u slobodarskim tradicijama mogla je inspirisati onu prkosnu i potresnu borbenu pesmu »Otadžbina« koja kao da je izvađena iz viteškog srca naroda. Ta pesma je oličenje naroda koji se celim svojim životom suprotstavlja inaziji zavojevača. Tu je pretnja zavojevaču gromovita, izrečena patosom koji je sav od samopouzdanja, čeličnog viteštva naroda, patosa koji ima za podlogu neustrašivu i nesavladljivu volju naroda da živi slobodan i nezavisan.

Đura Jakšić i u svojim epsko-lirskim pesmama i u dramskom radu »Stanoje Glavaš« ima motive iz narodnog ustanka. On doživljuje ono što je najhrabrije, najjunačnije u ustanku ono što je u njemu viteški lepo, ono što kruniše borbu naroda za slobodu. On opeva Hajduk Veljka kao neustrašivog veteza slobode. Njegov Stanoje Glavaš je lep u herojskom patosu, izrazito oličenje narodnog heroja. Ono što narod drži na svojim nedrima kao najdražu uspomenu, ono što zagreva slobodarstvom grudi naroda, Jakšić je prenosio u poeziju.

Iako su mu stihovi koji iskazuju plamenu ljubav prema slobodi domovine u patosu retorski, nisu ni frazerski, ni deklematorski. Veruje se u Jakšićevu ognjenu reč. Kad iskazuje ljubav, veruje mu se da on voli, da se sav predao osećanjima, kad iskazuje mržnju veruje mu se da ga je sveg obuzeo gnjev, da mu reči plamte iskrenim, istinskim revoltom. A sve što je od svoga unutrašnjeg života uneo u svoje stihove, dao je integralno. Kad on u gnjevnoj ironiji poručuje ustanicima da bacaju u oganj i svoju decu, kako bi Evropa videla da se jedan narod bori, vidi se iza te poruke čovek i pesnik koji borbu shvata tragički ozbiljno i spreman je sve žrtvovati. Pesnik se zaklinje slobodi domovine na pušci, njegov život je na oštrici noža.

Revolt Đure Jakšića uperen je protiv kukavica, protiv strašljivaca, protiv onih koji beščaste viteške tradicije naroda. On mrzi paradni patriotizam, mrzi trgovce rodoljubljem. Viteško delo, podvig, krasi u njegovim očima čoveka. On je izveden pred preki sud zbog toga što nije mogao primiti da se nezasluženo daju istoriske pohvale i počasti dezerteru. On nije mogao podneti laž. Laž na bojnom polju značila je za njega blasfemiju viteške časti.

Borci za slobodu su njegovi veliki uzori. Garibaldi, Hajduk Veljko, Stanoje Glavaš, to su istoriske lepote prema kojima je on imao istinsko divljenje do obožavanja. U njima je on video one orlove koji su često u dekoru njegove poezije. Smelost duha, hrabrost misli, požrtvovanost i beskompromisnost u borbi, buntovni stav protiv ropskog, mračnog, nazadnog, sve te motive koji su bili veoma živi u vremenu kada je on književno stvarao, ispevao je Jakšić u vrelom dahu, sa žestinom duha, sa ogorčenjem protiv svake vrste tiranije i nasilja. Njegova pesma »Jan Hus« je himna slobodi misli, a u isto vreme izliv mržnje prema onome što uništava slobodu misli, revolt na podlost, na prevaru, na divlju i glupu upotrebu sile nad nosiocima progresa. Jakšić je u toj pesmi osudio podlost i licemerstvo kaluđera. I u Jakšićevim rodoljubivim pesmama kojima je reagirao na događaje svoga vremena probija duh revolta, bune koja ne podnosi polovične odluke, koja u žrtvi traži sve. On u pesmi »Padajte braćo«, koja je snažan pesnički izraz revolta na sram ropskih okova, zahteva da rodoljubi u borbi bacaju u oganj i samu svoju decu da bi stresli sa sebe ropstvo i sram. Stihovi Đure Jakšića ispevani vatreno, emotivno, imaju moć sugestije i u tome što se vidi da je u njihovom izrazu zalegla puna individualnost pesnika, njegova ličnost cela. Ono što je kipelo u srpskom narodu (»Ta Srbin kipi, kipi i čeka«), to je ključalo u njegovoj poeziji.

Kad nije bio motiv života naroda u njegovim pesmama, kad je u pesmama bio zauzet sobom, svojom ličnošću, Đura Jakšić je lirskom poezijom izražavao svoja duševna stanja onako kako su nastajala u njegovom sukobu sa robavanjem u tami i teroru oficijelne Srbije. Pesimizam njegovih stihova je u stvari izraz njegove srdžbe, gnjeva i gnušanja na društvenu nepravdu, na ono što ga je u životu poražavalo svojom ružnoćom, na neiskrenost one inteligencije koja je udvorički puzala pred monarhijom, na surovost i primitivnost vlasti, na sve što je sitno, spletkarsko, malodušno i malograđansko. Njegova ekstaza pred velikim delima, slobodarskim primerima iskrene i istinite rodoljubivosti, pred ustaničkim vrlinama naroda, pretvarala se u tužbalice, u uzdahe (njegov uzdah »O Bože moj« često je pripev u njegovim lirskim pesmama), kada su ga obrvali teški tragični doživljaji u sukobu sa vladajućim društvenim odnosima koji su ga katkad dovodili i do kionuća i do sloma (himne posvećene despotima vladarima). On je tada u ogorčenosti, uvređenosti (kao pesnik, čovek i potomak narodnih ustanika) ispisivao da je on stena, »al' krvava«. I zaista u njegovim čuvenim pesmama »Ponoć« i »Na Liparu« krvavile su rane zadobijene u sukobu sa Srbijom birokratskog despotizma vladara koji su surovim sredstvima učvršćivali državni aparat, kada je on kao pesnik bio borački na strani onoga što je progresivno u srpskom narodu. On je duboko prezirao onaj mir ustajalosti i ropske pokornosti koji je nazvao blatomirom. Blato takvog mira ga je stezalo, gušilo, davilo, činilo da padne u očajanje, u bolnu rezignaciju, ali ne onu koja bi značila odricanje borbe. Kao što je ključao njegov revolt, tako je ključalo i njegovo gnušanje. Ispod stihova koji su iskazivali odbijanje od života i od ljudi, postojao je bol za čovekom, bol za viteškim, pesničkim slobodarskim čo-

Đura Jakšić

vekom, bol iskazan emocionalno i afektivno, dubok, osećajan i zbog toga onako lirski topao, potresan i ljudski. Ni pesme koje su posvećene piću nisu bahantne, nisu orgijaške, i u njima je odjek njegove nepomirenosti sa rugobama tadašnje društvene stvarnosti, njegove nepokornosti i neukrotivosti.

U pojedinim njegovim pesmama progovorila je ustanička Srbija, ona koja se borila sa ropstvom, sa despotizmom i tiranijom, sa lažju i podlošću, progovorila je demokratska Srbija, ona koja se osvedočeno i istinito borila za sve što je značilo progres i blagostanje naroda. Prirodno je da je takav pesnik uzeo učešća u pokretu Svetozara Markovića. On je i u svojoj poeziji prilazio temama iz društvenog života Srbije i to opet emocionalno i afektivno. Njegove pesme »Ratar« i »Švalja«, ma da nisu umetnički uspele, označavaju po svojoj tematici prelom u srpskoj poeziji između romantizma i realizma. »Crvenjak« Đura Jakšić, kako su ga ćatinske i policiske dostave okrštavale, prilazio je naivno, pun dobrih namera temama koje su bile prvi vesnici socijalizma u Srbiji.

Redak je onakav umetnički spoj kakav se dogodio u umetničkom životu Đure Jakšića. On je bio i slikar i pesnik. On je iz slikarstva ušao u poeziju. Njegovi stihovi imaju svežih, sočnih boja, njegova upoređenja imaju slikarskih kvaliteta. Opisi prirode kod njega su veoma impresivni, plastični i puni osećajnog štimunga. (Primer: uvod u pesmu »Bura na moru«). Pesma »Noć u Gornjaku« sva je u osećanju jake, snažne, kamenite prirode, sva slikovita i upečatljiva u slikarskoj i dramatičarskoj doživljenosti pejzaža. Ono što čini još draž Jakšićeve poezije to je da njena reč uzbuđuje, neposredna je i direktna, udarna, uvek sa akcentom koji je zaoštren snažnim osećajnim životom pesnika.

Proza Đure Jakšića nema one trajne vrednosti kao što je ima velikim delom njegova poezija. Proza mu je delom ispunjena romantičarskim patosom koji u njoj nije od najboljeg umetničkog kvaliteta. Jedan deo pripovedaka je sa motivima iz njegovog doživljaja Mađarske bune kada je zaveden političkim vođama Srba u Vojvodini učestvovao kao vrlo mlad u borbama protiv mađarskih ustanika. No i u ovim pripovetkama pokazan je osećajni interes za čoveka iz širokih narodnih slojeva, čija egzistencija je ugrožena nepravdom ili materijalnom bedom. Njegova pripovetka »Seljaci« karakteristična je za obradu tema iz narodnog života u prozi Đure Jakšića. On je u toj pripovetci veoma plastično i istinito naslikao vlast u tadašnjem selu, ličnu, obmanjivačku, lažljivu i podlu, u dosluhu sa kapetanom koji je primitivan, divlja sila, osion, prek, nasilan. Pošten, siromašan seljak, ako ne prikloni glavu, mora nastradati pod takvom vlašću. Đura Jakšić izliva neštedimice ljubav prema poštenju, čestitosti, karakternosti. Njegovo ushićenje prema onome što je smatrao da je pošteno, da je čisto u narodnim vrlinama, iako je iskazano retorično, preuveličano, — iskreno je, osećajno. U bogatima je video grabljivce, kod siromaha nalazio bogatstvo lepote i duše. U kršnoj lepoti pojedinih mladića ratara oduševljeno je gledao likove vojvoda. Prozu je pisao često plemenitim srcem koje voli čoveka, čednim, naivnim, ekstatičnim. U tom srcu je bilo mržnje na ugnjetače, a velike ljubavi za ugnjetene.

On je u prozi i satiričan. Veoma je popularna bila njegova satira »Komadić švajcarskog sira«, a i njegovi satirični dopisi cenzuri. U prozi i satiri je Đura Jakšić onaj pobunjenik iz poezije protiv društvene nepravde, ropske pokornosti, laži, licemerstva, podlosti. Proza Đure Jakšića pisana je lepim, čistim, narodnim jezikom.

Đura Jakšić je pod vrlo mučnim okolnostima svoga života pisao i drame. Napisao je »Seobu Srbalja«, »Jelisavetu« i »Stanoja Glavaša« koji su se prikazivali na srpskim pozornicama. U drami »Seoba Srbalja« hteo je da stvori tragediju narodnog vođe koga su oborili zloba i zavist, ono što je bilo mrsko Jakšiću u životu. I dramom »Seoba Srbalja« upravljala je ona romantičarska fabula koja je preovladavala u njegovim pripovetkama i bila sva usmerena na suprotstavljanje dobrog i zlog, čovečnog i nečovečnog, pravičnog i nepravednog. »Jelisavetu« je napisao pod uticajem klasike unevši u romantični zaplet kob žene tuđinke zbog koje se isturčiše, iskrviše, podeliše u dva neprijateljska tabora rođena braća. Tu je Jakšićeva mržnja na laž, prevaru, neverstvo, izdaju, izbijala u stvaranju zmijskih likova, preuveličanih sukoba strasti. Toga ima i u zapletu »Stanoja Glavaša« u kome tragediju nosi žena veštica. No u »Stanoju Glavašu« preovlađuje herojska poema o slobodi i lirska apoteoza harmonije srodnih viteški lepih duša.

Đura Jakšić je pesnik koji je u svojim književnim radovima postavljao goruće pitanje: zar nije bolja smrt nego biti sramotni rob. On je bio umetnik u kome je buna naroda protiv tiranije i ropstva u više umetničkih ostvarenja našla svoga istinskog i snažnog pevača. Zmaj je osetio veličinu i lepotu njegove pojave u istoriji Srbije. Jakšićeva smrt ga je inspirisala da napiše svoju najlepšu pesmu »Svetli grobovi«. U toj pesmi je visoko uzdignut značaj narodnog, demokratskog, slobodarskog pesnika kakav je, sa svim svojim kolebanjima, bio Đura Jakšić.

Izložba slika Đure Jakšića

Umetnički muzej u Beogradu obeležiće izložbom slikarskih radova Đure Jakšića sedamdesetu godinu od dana smrti ovog našeg velikog pesnika i slikara. U novim prostorijama na Studentskom trgu, gde je sada Muzej privremeno smešten, biće izloženo oko 60 slikarskih radova, istoriskih kompozicija, portreta i drugih slika Đure Jakšića.

Nijednom našem umetniku nisu toliko stradali radovi kao Đuri Jakšiću. U Svetozarevu, Levču, Gruži, Stigu, u Timočkoj Krajini, gdegod je bio sa službom, vrlo je živa uspomena na Đuru Jakšića i posle sedamdeset godina njegove smrti, ali njegove slike, potreti i ikone koje se nalaze po privatnim kućama sve doskora nisu bile cenjene i čuvane. Mnoge od njih propale su bez traga.

Povodom ove izložbe, koja će se otvoriti 29 ovog meseca, Umetnički muzej u Beogradu uputio je poziv svima onima koji imaju ma kakvu sliku, crtež ili ma što u vezi s Jakšićevim slikarskim radom (pismeni dokument ili usmeno predanje) da to pošalju, odnosno dostave upravi Muzeja. Ova izložba biće jedinstvena prilika da se prikupi, pregleda i u red dovede skoro celokupno likovno umetničko delo Đure Jakšića.

O SLIKARSTVU ĐURE JAKŠIĆA

Veljko PETROVIĆ

Slikarstvo Đure Jakšića prožeto je njegovom slikarskom, i samo baš slikarskom poezijom od koje još uvek trepere sva njegova platna. Tražiti u kojoj se meri podudaraju njegovi stihovi, njegova poezija, u užem smislu, s poezijom njegova živopisa, možda je i uzaludan i isprazan posao. U Đuri koji je tako tragično protivrečan i kao čovek, idealno je bio postignut duhovni i umetnički duplicitet; duševna podvojenost slikara i pesnika bila je sprovedena kao izuzetno uspelo razgraničenje. Poezija njegova slikarstva sasvim je iz drugih izvora, a izražava se čisto, t. zv. likovnim sredstvima. A što se jakšićevske snage i žestine tiče, poznate našem narodu iz njegovih pesama, ona se nalazi, možda, u istoj meri kao i u »Ponoći« i u »Otadžbini«, i u pojedinim njegovim slikarskim radovima.

Ima Đura jedno desetak portreta u kojima je uspeo da spoji trenutnu, profesionalnu celishodnost sa najvišim zahtevima umetnosti. Ni u pripoveci, ni u drami nije tako krepko oživljavao ljude. Kao kod velikih umetnika najprefinjenija i silovita sredstva kičice i palete, koja sama po sebi pune očaravaju oči, upotrebljena su da se prikaže jedan ćifta, magazadžija, neki dotučeni nastavnik, u dernoj selendri otupeli ili u svojoj nemoći, nad nekadašnjim, ubijenim snovima ozlojeđeni pop, naše devojke iz unutrašnjosti, neke još sa iluzijama a neke već klonule i nujne; a sav njihov ljudski značaj osvetljen jednim čisto slikarskim podvigom; takoreći, Đura, tim povodom, onako, usput, koketno i viteški, vitlajući kistom kao mačem rešava jedan slikarski problem za svoj račun, za svoje uživanje. Ali, baš to, ta istodobnost što pošteno služi predmetu i otkriva čoveka čoveku, i rešava virtuozno, vratolomno rešava izbor glatkog i pastoznog, pravog i zavinutog poteza, dodirnog kao dosetka i kompliment ili energičnog, svom dužinom jednog organa ili ivične ili pupčave površine, smelo, srećno povučenog, baš to čini da mu je slika nekog tamo boltadžije iz Levča, nezaboravna, simbolična figura.

Njega nije mogao uza sebe vezati takav neki crtač-djetonastavnik. On je čeznuo za učiteljem, za vođom. Odnos sa velikim umetnikom Danilom ostao je u magli; ali, iako je posle njega otišao u Beč, i odmah naišao na svoga Majstora, na Rembranta, još dugo se na njemu oseća uticaj velikog bečkerečkog slikara. Nama se čini, Danil je učvrstio u Đuri ono što je u njemu bitno: da i pri najskromnijem zadatku postavi sebi visok umetnički problem.

Njega je moralo zbuniti i to što mu književni rad svi, jednoglasno, visoko cene, a »moleraj« mu smatraju kao prosečan moleraj. Istina njegov stariji drug, veliki, učeni, tragični Novak Radonić visoko ga uvažava; on svojom rukom kopira slike toga neuravnoteženog, nesvršenog đaka, ali, to je izuzetak, a Novak je, uostalom, nenormalan. I, tako na kraju krajeva, i on sam sebe postepeno upušta kao slikara. A ko ti sve nije uvažen umetnik u njegovo vreme, i St. Todorović i P. Simić, i Jovan Popović, i Klajić itd., a za njega se govorilo kao i kasnije, recimo, za skromnije slikare, za Jugovića, za Ranosa, Andrejevića, Milojevića itd.

Mi ne znamo, ali možemo zamisliti kako je srpski narod u širini primao prve radove naših prvih »akademskih malera«, u prvim desetinama XVIII veka, u tiepolozovanome Beču barokizovanu decu naših vinčanskih, račanskih, studeničkih i »pekskih« zografa. Mnogo lakše no i posle sto i više godina srpska buržoazija slikarstvo Đure Jakšića. Barokiziranje se vršilo neosetno i postepeno i u srcu samoga Balkana; oduvek se srpski živopis, srpska verzija vizantijskoga zidnog slikarstva i ikonopisa uopšte, odlikovao baš takvim srodnim naklonostima ka dramatičnoj ili monumentalno-gracioznoj, osveštanoj, obredno uigranoj ritmici. Uz to, naše patrijarhalno društvo, u novim krajevima preko Save, moralo se prilagođavati oblicima i zakonima tamošnjeg feudalnog društva. Interes je bio naše čeone klase, visokoga klira, oficirskoga kora i svežih plemića i spahija kao i njihovih kandidata, obogaćenih kupaca i vojnih liferanata, da se mnoge, donete, drevne forme i esnafski kanoni zamene novima, zapadnjačkima. Auktoritet pomenute klase u narodu, u tome taboru zbegova, bio je još dosta neokrnjen.

Đurina novina naišla je na grđe teškoće (posle dvadeset godina Đorđe Krstić je imao još uvek velike muke, iz istih motiva, otprilike. Pa čak, u novije doba, i sama Nadežda Petrović a za njom i pok. Petar Dobrović). Tek što se građanska klasa, — vodeća sada namesto pomenute koja je isto tako brzo propala i izumrla kao što se i digla bila — »ekonomi«-kulaci, sitniji trgovci, majstori s nekoliko kalfi i šegrta, »plavi klir« parohijskoga sveštenstva i njihovi školovani sinovi, tek što su se ti s'jubili s tzv. bidermajerskim stilom, s austronemačkim, malograđanskim izdanjem nekadašnjega pseudoklasicizma, hrupio je bio Đura Jakšić sa svojom strastvenom, kategoričnom prirodom.

Nisu razabrali divne tonove u tome obilju, kao kad neko ne može da čuje melodiju u Bahovim fugama i u Vagnerovome orkestru. Naviknu se ljudi i na izvesnu skalu boja, na izvesne kontrapunkte, na izvesno stavljanje likova u prostor, u vazduh, u sutonski ili praskozorski čas, u zapravo sobno zavesama otupljeno, posivljeno, pozelenjeno osvetljenje. A Đura je bio nesvesni poklonik sunca. Protivurečno je, ali Holanđani, Rembrant, otkrili su njemu zlatnu boju sunca, san osuđenika u tamnici o suncu, čežnju onoga koji pati u memli za sunčevim zlatom, za nečujnim prštanjem sunčeve žuterumene vreline. On ne slaže boje, modelišući kao vajarsko delo, da u oživljenom obliku stane i da stoji pred gledaocem. Svi delići njegove slikarske materije kao da neprestano žive i rade. I na najviše izrađenome, savršeno punjenome platnu ima nečega hotimice nedorečenog, zagrcnutog, i to će biti verovatno ono što oživljava njegov živopis, ali, i što je dugo godina ostalo zagonetno, neshvaćeno. Kakvo je bilo po Đuru slikara nepovoljno raspoloženje, dokazuje i mišljenje Novaka Radonića: kao da Đura svojim clair-obscur rembrantizmom prikriva nedostatke svoga znanja. A Radonić je, inače i voleo Jakšića i priznavao nadmoć njegova genija!

Je li čudo što je onda s godinama, zaista, sve više zanemarivao crtež i brižljivu konstrukciju? Je li čudo što je u poslednje vreme gotovo prestao da mala, dok su književni, naročito dramski planovi, vrvili do smrti u toj bogatoj, genijalnoj umetničkog glavi. Ali, baš u poslednjim radovima, — uzmimo samo kako je »vermerski« ispevao pozadinu naručenih jagodinskih ikona — ima najviše tih čisto slikarskih, nadaleko u svetu jedinstvenih, tananosti i dubina.

I nesreća je nastavila da ga goni i posle smrti.

Dve zbirke glavnih Đurinih radova, najobičnijih kompozicija, propadoše. Prva u Novom Sadu, pri slomu srpskog narodnog, t.zv. Miletićevog pokreta, pod pretnjom mađarskog komesara, barona Majtenjija; a druga, po sižeima slična, od dvadesetak slika, izgorela je u konaku manastira Vraćevšitce 1922 godine. Tu su bile i velike kompozicije »Kosovske«, »Mišarske«, čini se i »Velbuške bitke« i boja na Čokešini, i Rajić na topu, i Sindelić na Čegru i Hajduk-Veljkova pogibija. I inače, neobično je mnogo njegovih radova propalo tokom vremena uopšte, a, naročito, za ova dva svetska rata.

Pa, ipak, i iz ovih preostalih uverićе se današnji, duhom slobodniji, naraštaji da je Đura Jakšić bio isto tako veliki slikar kao i pesnik. Videćete jednu jedinstvenu pojavu čudesnog, kongenijalnog rembrantovca, u zabitnim balkanskim planinama, 60-ih i 70-ih godina. A taj Đurin rembrantizam niti je podražavački manir niti je prijanjanje mekušnog talentića, već snažna, izvorna, duhovna rezonacija kroz vekove i preko svih zemljopisnih i civilizacionih rastojanja. Nešto, što baš danas čini njegove radove bliskim i rečitim. A taj moment uči nas i tome, kako snažna umetnička ličnost, i kada je odvojena od mode i manira svoga vremena, ipak prodre na kraju krajeva, kao što je Đura ostao po strani i impresionizma i plenerizma, pa, i pored svoje bujne romantičarske prirode zadržao upravo dovoljno smisla za neophodno realno posmatranje svojih savremenika. Njegovi likovi, i pored slikarske propratne muzike, odišu životom, svojim i svoga doba. A još nedovoljno upoznata crkvena ikonografija Đure Jakšića, jednoga dana zadiviće svet. Taj biblijski žanr pružao je više slobode i maha njegovoj uobrazilji od slikanja popa, popadije, popovske dece, daskala i raznih drugih kasabalija.

Prava istina o Đurinoj umetnosti objaviće se tek onda kada se prikupe i prouče, na jednome mestu poređani, svi njegovi radovi. Ali, zato će se tražiti da se i iz svih crkava ustupe ikone Đure Jakšića. Njegovih radova toliko je propalo da bi same crkvene vlasti dobro učinile kad bi ih zamenile valjanim kopijama. Kad se bu[illegible] jednom prikazalo celokupno Jakši[illegible] vo delo tek tada će se videti kak[illegible] bi umetnika imalo čovečanstvo d[illegible] Đura, kojom srećom, živeo i ra[illegible] se u snošljivijim, ili, bar, razvijenijim društvenim, političkim i privrednim prilikama.

VELIKI DATUM

Ervin Šinko

U svom romanu »Kartuzijanski manastir u Parmi« Stendal je odveo svog mladog junaka na bojište na kome je pred njegovim očima prohujala sama istorija. A Fabris del Dongo, koji je htio da vidi istorijske ličnosti i događaje ali se, kao slučajni učesnik, upleo u sitnice ratne svakidašnjice, ne sluti čemu je on svjedok, ne sluti da je ono što on vidi — neizbrisiva stranica svjetske povijesti, koja će biti poznata pod imenom bitke kod Vaterloa. Stendal je htio da pokaže kako se historija manifestuje kroz svakidašnjicu, te slučajni učesnik na pozornici povijesti može i da ne primijeti šta se ustvari zbilo.

Mi koji danas živimo učesnici smo složenog historijskog procesa, koji i po značenju i po brzini razvitka prevazilazi dosadašnje okvire ljudske povijesti. Od onoga oktobarskoga dana 1917 godine kada je nastala nova epoha, pa sve do današnjeg dana, sve što se događa ima nešto kvalitativno jedinstveno prema čitavoj ranijoj historiji čovječanstva. Od onog oktobarskog dana 1917 godine ne prestaje proces likvidacije dotadašnje historije, koja se zasnivala na izrabljivanju čovjeka po čovjeku, odnosno savlađivanje prehistorije čovječanstva i otvaranje historije ljudskog društva na bazi solidarnosti trudbenika i bratske saradnje svih naroda zemaljske kugle.

Čovjek je inače sklon da precenjuje značaj suvremenih događaja. Danas, međutim, postoji druga opasnost, a to je upravo ta da ne vidimo kako se ne može procijeniti značaj te borbe čiji smo učesnici i svjedoci. Radi se o historijskim događajima prema kojima se odjednom čini sićušnom svaka riječ, koja bi imala izraziti njihovo značenje.

Već decenijama pratimo s uzbuđenjem vijesti o borbi kineskog naroda protiv raznih vrsta izrabljivača i porobljivača. A sada saznajemo o pobjedama koje nisu samo kvantitativne prirode u nizu bitaka, nego pretstavljaju kvalitativan skok.

Kina ima oko četiristo pedeset milijuna stanovnika, dakle više nego čitava Evropa uključivši i Sovjetski Savez. Četiristo pedeset milijuna ljudi sa svojom zemljom od četiri milijuna kvadratnih kilometara pretstavljali su do nedavno neiscrpivu rezervu raznih američkih, japanskih i engleskih banaka i industrijalaca. Svi ovi su se međusobno borili po pitanju tko će od njih dobiti pravo da ropstvo, glad, život i smrt tih četiristo pedeset milijuna ljudi pretvara u zlato. Među svim tim stranim razbojnicima izbili su i dugi i krvavi ratovi po tom pitanju. Oni su se samo onda složili kada je trebalo zajedničkim snagama ugušiti neku pobunu kineskog naroda.

Stari socijaldemokrat Karl Kaucki je za vrijeme Prvog svjetskog rata, pišući knjigu o nacionalnoj državi i o imperijalizmu, kazao svoje mišljenje i o Kini. Njegov je zaključak glasio doslovno ovako:

»Značenje Kine sa gledišta daljeg razvitka kapitalizma jedva se može previsoko ocijeniti... Pokušaji Japana da zauzme vladajući položaj u Kini, lako mogu dovesti do toga da Japan potpuno apsorbira Kinu«.

Japan je to zaista pokušao — ali što se tiče rezultata, pokazalo se da socijaldemokrati mogu biti vrlo korisne sluge imperijalista, ali su loši proroci.

U nepreglednom broju kineskih seljaka, koji su gotovo svake godine umirali u milijunskim masama od gladi i smatrali to kao neminovnu prirodnu sudbinu, razvilo se industrijsko radništvo, koje, iako razmjerno veoma malobrojno, ipak je bilo dovoljno jako da se stavi na čelo seljačkim masama i povede ih u borbu — s nadom, snagom i sviješću, koju mu je dala pobjeda socijalističke revolucije u Rusiji. Narodi koji su nedavno vodili rat protiv fašizma bili su nadahnuti primjerom Sovjetskog Saveza, nadahnuti ljubavlju prema zemlji socijalizma. Rat, u kojemu je glavni teret nosio Sovjetski Savez, nije se mogao završiti kao ostali ratovi, nije se mogao završiti tako da mjesto njemačkog, talijanskog i japanskog imperijalizma zauzme imperijalizam pod zastavom Amerike ili Engleske. Pod vodstvom Sovjetskog Saveza narodi su pretvorili Drugi svjetski rat u borbu za stvarnu slobodu potlačenih naroda, u narodnooslobodilački rat.

Bankari, industrijalci i špekulanti [illegible]merike i Engleske i ostalih kapita[illegible]ih zemalja doživjeli su teško ra[illegible]nje. Oni osjećaju, da su preva[illegible] — da su se prevarili. Šta im ko[illegible] su njemački, talijanski i japanski imperijalizam izgubili rat, ka[illegible]e mogu oni zamijeniti: ni u [illegible]iji, ni u Rumuniji, ni u Alba[illegible] Bugarskoj, ni u Mađarskoj, [illegible]jskoj, ni u Čehoslovačkoj. [illegible]kva je to pobjeda kada ni tamo vi[illegible]u sigurni, kada su i tamo ugro[illegible]je još imaju vlast? Razočara[illegible] svagdje teško razočaranje. — [illegible] što se odigrava u Kini, kako [illegible]no razvijaju događaji, to već ni[illegible]azočaranje — to je više od razo[illegible]ranja: to je katastrofa, jedna od najvećih, koju je imperijalistički front doživio otkada se pobjedom Oktobarske revolucije rezerva svjetskog imperijalizma, carska Rusija, pretvorila u predvodničku udarnu snagu proleterske revolucije.

Katastrofa... Toga dana, kada je Narodnooslobodilačka armija Kine zauzela Mukden — zauzela i odmah nastavila pobjedonosni put prema Nankingu, riječ koja se našla u svim uvodnicima svih »velikih novina« Amerike i Engleske, riječ koja je odjeknula preko svih radiostanica kapitalističkih zemalja u raznim tužnim va[illegible]ijama, ta je riječ bila: katastrofa. [illegible]ovine, te radiostanice govorile su [illegible]anaestom času«, a nimalo nisu [illegible]ježne prema dosadašnjem ljubimcu svih imperijalističkih sila: pre[illegible]eralu Čang-Kaj-Šeku. Najzanimljiviji je bio u ovom zboru jadikovki Deli Herald, list engleskih socijaldemokrata. On je iznenada otkrio da je Čang-Kaj-Šekova vlada, strašno podmitljiva, omrznuta narodu, teroristička i nesposobna, te ako nastavi tim putem, onda je Kina izgubljena. Izgubljena? Za Kineze? Ne, iz stare navike laburistički je list, kao i svi buržoaski listovi, gotovo naivno zaboravio na to da bi se moglo postaviti pitanje i sa gledišta Kineza. Panika im je razvezala jezik i oni su bili neobično iskreni. Deli Herald je izjavio, da je jedino što još može spasiti Kinu — hitna »demokratizacija«. Spasiti, za koga? Ne za Kineze, nego za američke i britanske bankare, za američki i engleski imperijalizam. To znači, treba hitno stvoriti novu fasadu, da bi se mogla s boljim izgledima na uspjeh — nastaviti Čang-Kaj-Šekova dosadašnja politika. Kao što je u Velikoj Britaniji na mjesto Čerčila došao mister Bevin, nešto slično trebalo bi učiniti i u Kini. Ali pitanje je da li se to može u Kini? Kineski je narod naoružan, kineski je narod na putu da osvoji prvi put svoju vlastitu zemlju... Bankari i industrijalci Amerike hitno su otposlali Bjulita k Čang-Kaj-Šeku. Istina, tamo je već bio i sadašnji ministar vanjskih poslova, mister Maršal, ali nije mogao zaustaviti crvenu oluju ni pomoću zlata, ni pomoću oružja, ni pomoću »vješte« diplomacije. Bjulit će nositi još više dolara, još veći zajam, još više oružja... Dvanaesti čas i »spremni smo na sve žrtve da spasimo nesretni kineski narod.«

Svi ti amerikanski generali, finansijski magnati i diplomate jednostavno nisu u stanju da shvate kako i dolar, i mnogo, vrlo mnogo dolara, svi dolari Amerike ne mogu tamo, u Kini, zaustaviti historiju. Njima je teško razumjeti, da se više ne radi o tome koliko bi bili voljni »riskirati«, nego da se radi o tome da se ogromnim koracima približuje nešto čemu je ime: sloboda i bratstvo među narodima, čemu je ime: kraj svjetskog imperijalizma.

Francuski jezuit, pater Buning, prije godinu dana napisao je knjigu o Kini. U toj knjizi s priznanjem spominje kako je vješt bio Čang-Kaj-Šek, koji je u augustu 1945 »vješto« upotrebio japansku vojsku da se bori za njega, da dalje ratuje protiv kineskog naroda, kako bi sačuvala gradove za njega. No taj isti jezuit bio je prisiljen priznati da Narodnooslobodilačka armija Kine pretstavlja takvu vojsku koja je bitno različita od američke ili engleske vojske. On doslovno piše: »Svi promatrači priznaju vrline komunističkog vojnika Kine. Disciplina je savršena. Ni pljačku, ni nasilje ne poznaju... Prije nego bi napali neko mjesto, vojnici se posavjetuju, svi kažu svoje mišljenje. Oni se odlučuju za najbolju taktiku i onaj koji je predložio bude izabran komandantom za taj pothvat. Svakomu je točno određeno šta ima da radi i svaki bi prije dao sebe ubiti, nego da se vrati neizvršenog zadatka«.

Mi u Jugoslaviji znademo da je takva vojska nepobjediva. Mukden je od onih historijskih događaja koji se pojavljuju kao manifestacija onih bitnih promjena u pravcu historijskog procesa, koji se mogu s pravom označiti kao pretvaranje dosadašnje historije u pravu historiju, u ljudsku historiju čovječanstva. Stvara se nova zemlja socijalizma, po veličini znatan dio zemaljske kugle će postati zemljom ponosnog rada, zemljom radosti, zemljom slobodnih ljudi. Zahvaljujući Sovjetskom Savezu, zahvaljujući dugotrajnoj borbi ugnjetenih naroda, socijalizam se pobjedonosno ostvaruje u raznim zemljama svijeta. Marksizam-lenjinizam je provjereno, pobjedonosno rukovodeće načelo u akciji, u revolucionarnoj praksi. Oslobodilački pokreti naroda vode ka nacionalnom oslobođenju i ka ostvarenju socijalizma, jer su svugdje na čelu komunisti i jer su nacionalno oslobođenje i socijalizam nedjeljivi. Pobjede Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog pokreta Kine, pod rukovodstvom Komunističke partije, uz primjenu revolucionarne teorije na osobene uslove, znače nove pobjede socijalizma, znače ogromno jačanje antiimperijalističkog, socijalističkog fronta.

U nekoliko zemalja svijeta posle Sovjetskog Saveza socijalizam postaje radosna stvarnost, a u samom kapitalističkom svijetu i u zemljama pod vlašću imperijalista postoje napredne snage, postoje radne mase kojima socijalizam daje perspektivu u borbi.

Mi u udaljenoj Jugoslaviji znamo da svakom našom radnom pobjedom u izgradnji socijalizma u našoj zemlji pomožemo pobjedi kineskih drugova, kao što je naša oslobodilačka borba davala primjer, ohrabrenje i pouke. Kineski drugovi znaju da njihova borba pomaže i nama u savlađivanju velikih teškoća na našem putu, da je njihova samoprijegorna i duga borba, koja postiže sve veće uspjehe, u interesu svih onih koji se sa Sovjetskim Sovezom na čelu bore za demokratski mir i stvaraju novi svijet.

MEĐU NJIMA

KO PIJE »PEPSI KOLA« POMAŽE KULTURU

Prema izveštajima američke štampe, godišnja izložba likovne umetnosti u Njujorku premašila je sve druge ovogodišnje izložbe. Izložbu je organizovala kompanija za fabrikaciju voćnih napitaka »Pepsi Kola«, tako da je uspeh bio unapred osiguran. Tom prilikom je kompanija podelila nagrade za najbolje umetničke radove u iznosu od 41.500 dolara. U izveštaju o izložbi i nagradama ne govori se, istina, ko je sačinjavao žiri, niti kakvi su bili nagrađeni radovi, ali su zato novine pune pohvala božanstvenim napitcima firme »Pepsi Kola«.

Sovjetski almanah »Godina XXXI«

Nedavno je izašla prva knjiga almanaha »Godina XXXI« (tridesetprva godina od Revolucije). »Objavljivanjem ovog almanaha obnavlja se veliki književni rad koji je otpočeo A. M. Gorki« — tim rečima započima prva knjiga almanaha.

Sekretarijat Saveza sovjetskih pisaca na jednom od svojih poslednjih zasedanja diskutovao je o toj prvoj knjizi almanaha. Referat je održao odgovorni redaktor almanaha D. Zaslavski. Veći deo priloga, objavljenih u almanahu, učesnici u diskusiji proglasili su uspelima. Interesantni i sadržajni »očerki« (reportaže) B. Galina, F. Pudalova, A. Gorobove, P. Angeline, V. Grosmana i pripovetka A. Beka odredili su idejno-umetnički nivo knjige u celosti.

Osnovno pitanje diskusije bilo je kakav treba da bude profil almanaha, kakvog treba da budu žanra dela, koja se u njemu publikuju. Svi su se složili u tome, da glavno u almanahu mora da bude »očerk«, kao i beletristički napisi na dokumentarnoj osnovi.

B. Galin, N. Atarov i A. Karavajeva govorili su o potrebi žive, istinske veze između almanaha i Saveza sovjetskih pisaca sa najglavnijim industriskim i naučnim centrima u zemlji.

O gorkovskoj tradiciji almanaha govorio je A. Bek. On je potsetio da je A. M. Gorki u svoje vreme dao poticaj za niz književnih akcija pomoću kojih je trebalo da se književnici približe životu. Takve su bile: »Istorija građanskog rata«, »Istorija fabrika«, koja je, na primer, dala tako značajnu knjigu kao što je »Ljudi staljingradske traktorske«, zatim časopisi »Naši uspesi«, »Kolhoznik«, »SSSR u izgradnji«, kao prema ideji Gorkoga napisana kolektivna epopeja o ljudima dveju Pjatiljetki i opširni »Kabinet memoara« za sistematsko beleženje uspomena »iskusnih ljudi«. Almanah prima u nasleđe ne samo idejnu tradiciju Gorkog, koja se odnosi na svu sovjetsku književnost, nego i metodiku kojoj je sovjetske književnike učio Gorki.

Vera Inber govorila je o karakteru pesničkih priloga za almanah. U diskusiji učestvovali su još G. Fiš, O. Kurganov, I. Žiga i drugi. Prisutni su kritikovali spor tempo izlaženja almanaha.

Na kraju, sumirajući rezultate diskusije, Konstantin Simonov je podvukao potrebu stvaranja organizacionih uslova i materijalne baze, koji bi omogućili redovno i brzo izlaženje knjiga almanaha u 1949 godini.

Delegati za Drugi kongres književnika Ukrajine

Nedavno je u Kijevu održana izborna konferencija kijevske organizacije književnika. S. Skljarenko, odgovorni sekretar Saveza pisaca, održao je na konferenciji referat, pod naslovom »Ukrajinska sovjetska književnost pred Drugim kongresom«.

Zatim se pristupilo izboru delegata iz kijevske organizacije. Jednoglasno su izabrana 53 delegata s odlučujućim pravom glasa; među njima se nalaze: laureati Staljinove nagrade — A. Kornejčuk, P. Tičina, M. Bažan, V. Sosjura, M. Riljski, V. Vasiljevska, L. Pjervomajski, A. Mališko, A. Gončar i V. Njekrasov. Za delegata je izabran i poznati mladi književnik Komsomolac A. Bojčenko i niz talentovanih mladih pripovedača i pesnika.

Osim toga izabrana su i 53 delegata sa savetodavnim pravom glasa. Ostali književnici Kijeva prisustvovaće Kongresu kao gosti.

Dvadesetogodišnjica književnog rada Sergeja Mihalkova

U centralnom dečjem teatru u Moskvi održano je 9 novembra ove godine veče posvećeno dvadesetogodišnjici književnog rada laureata Staljinove nagrade, jednog od autora himne Sovjetskog Saveza — Sergeja Mihalkova.

Veče je otvorio Konstantin Simonov, koji je govorio o ogromnom vaspitnom značaju sovjetske literature za decu i o odgovornosti sovjetskih dečjih pisaca pred mladim pokolenjem. Na kraju svoga pozdravnog govora, on je Sergeju Mihalkovu poželeo dalje uspehe u njegovom radu na slobodnom pesničkom prerađivanju narodnih skaski, u pisanju basni i dečjih pozorišnih komada.

Centralni dečji teatar proslavio je jubilej svoga pisca izvođenjem odlomaka iz komada »Specijalni zadatak«, »Crvena marama«, »Vesele sanjarije« i dr.

U foajeu teatra bila je priređena izložba dela S. Mihalkova. Njihov ukupni tiraž iznosi oko 20 miliona primeraka, a prevedena su na dvadeset i osam jezika naroda SSSR.

Prisutni su srdačno pozdravili pesnika, koji je pročitao nekoliko svojih novih pesama i basni.

Prvi beloruski ortografski rečnik

Akademija nauka Bjeloruske SSR izdala je ortografski rečnik bjeloruskog jezika. Autori rečnika su naučni saradnici Instituta književnosti, jezika i umetnosti pri Bjeloruskoj akademiji nauka — M. Sudnik i M. Loban.

Rečnik, čije se leksičko bogatstvo sastoji od dvanaest hiljada reči, sastavljen je od tri dela: u prvom se nalaze najvažnija pravopisna pravila, u drugom — leksički deo, a treći sadrži osnovne geografske nazive, među kojima su najpotpunije dati geografski nazivi Bjelorusije.

To je prvi ortografski rečnik u istoriji bjeloruskog jezika.

ČEHOSLOVAČKA

Takmičenje radničkih pozorišnih grupa u Čehoslovačkoj

Centralna komisija za propagandu Centralnog veća čehoslovačkih sindikata pozvala je pozorišne grupe radničkih kulturno-umetničkih društava na takmičenje u izvođenju pozorišnog komada »Fabrika stakla«. Autor ovog komada, F. Špicer, bio je pre rata jedan od najaktivnijih rukovodilaca Saveza radničkih pozorišnih društava. Za vreme okupacije bio je interniran u Mauthauzenu, gde je i umro. Pozorišni komad »Fabrika stakla« napisao je pre 15 godina i prikazao u njemu probleme sovjetske Pjatiljetke.

U takmičenju će učestvovati 60 radničkih pozorišnih grupa i dva profesionalna pozorišta.

BUGARSKA

Omladinska nedelja kulture

U celoj Bugarskoj od 1 do 7 novembra održana je Omladinska nedelja kulture. Preko radija držana su predavanja: »Kulturna ostvarenja omladine«, »Četiri godine umetničke delatnosti« i »Vaspitavanje omladine u duhu socijalizma«.

U svim naseljenim mestima održani su skupovi omladine na kojima su izvođeni umetnički programi.

Sem toga, 6, 7 i 8 novembra priređena je nacionalna smotra omladinske umetničke delatnosti, na kojoj su učestvovali kolektivi i pojedinci Saveza narodne omladine, organizacije »Septemvriče«, narodne milicije, vojske i dr.

Pismo slovenačkih književnika bugarskim kulturnim radnicima povodom klevetanja Cankara

Slovenački književnici uputili su bugarskim kulturnim radnicima sledeće otvoreno pismo:

»Prilikom prikazivanja drame Ivana Cankara »Kralj Betajnove« u sofiskom Narodnom pozorištu, bugarski vodeći listovi »Otečestveni front«, »Rabotničesko delo« i »Trud«, ne samo što su krivo tumačili ovo delo i njegov značaj, nego su svoje prikaze iskoristili za grub napad na Ivana Cankara i njegovu umetničku vrednost. Time su se postavili rame uz rame sa reakcionarnim buržoaskim kritičarima, koji već od same Cankarove pojave nastoje da izopače idejnu sadržinu i značaj Cankarovog književnog rada i da poriču njegovu visoku umetničku vrednost.

Nemamo nameru da ma kog ubeđujemo u veličinu Cankarove umetnosti. Svojim visokim kvalitetom on je stekao priznanje u domovini i svetu.

Mi hoćemo da ustanovimo da je Cankar bio i ostaje jedan od najnaprednijih pisaca, koji je stajao uvek u prvim redovima borbe protiv buržoazije, za pobedu radničke klase. On je svesno video nosioce društvenog napretka uopšte, kao i socijalno i nacionalno oslobođenje slovenačkog naroda. Upravo zbog toga bio je Ivan Cankar veran pratilac naših boraca u Narodnooslobodilačkoj borbi. Upravo zbog toga rad Ivana Cankara pretstavlja dragoceni doprinos slovenačkoj kulturi i kulturi svih jugoslovenskih naroda, kao svetli udeo jugoslovenskog naroda opštoj ljudskoj kulturi.

»Duboko nas vređa i odlučno protestujemo protiv toga, da se piše o jednom od glavnih Cankarovih dela — »Kralj Betajnove«, kao o »bezidejnoj i umetnički bednoj« stvari, o »kriminalno-senzacionalističkom sižeu«, da ovoj drami nedostaje »pravi, pogresivni pravac« i da to pretstavlja jednu »apologiju silne, zločinačke ličnosti«. Tako se ne može govoriti o piscu, koji je svojim životom i svojim radom stajao na strani naroda, pokazujući mu neumorno put u njegovu svetlu budućnost.

Stvar je bugarskih kulturnih radnika, ako Cankar za njih »nema običnе vrednosti«, ako »ne može da pomaže radni narod, u stvaranju boljeg života«. Slovenački radni narod Cankar je pomagao, pomagao do kraja svoga života svojom borbom protiv laži, licemerstva, eksploatacije, ugnjetavanja, idejnom jasnoćom i visokom naprednošću, pomagao ga i posle smrti svojim delima, naročito u Narodnooslobodilačkoj borbi, pomaže ga i danas.

Na kraju konstatujemo i to da ovaj napad naje slučajan, već spada u red svih nepravednih napada, koji se posle rezolucije Informbiroa ređaju protiv naših naroda, protiv naše Partije i njenog rukovodstva. Prema tome, logično, morala je da dođe na red i naša kultura, a sa njom i Cankar.

Ime Cankara, koliko god se ponosimo njime, ne namećemo svetu, ali mi ćemo ga uvek braniti od sličnih napada i sa njime slovenačko i jugoslovensko napredno kulturno nasleđe — **naprednu slovenačku književnost«.**

„PRINCIPIJELNE" FANTAZIJE NEKIH SOFISKIH KRITIČARA

Bojan ŠTIH

Od objavljivanja rezolucije Informbiroa proteklo je dosta vremena. U tom vremenu nemilosrdna logika razvitka doterala je apologete neistina, kleveta i laži i do takvog apsurdnog čina kao što je falsifikovanje Cankara u svrhe rezolucije Informbiroa i do kategoričkog poricanja Cankarevog književnog dela. Kad je sofisko Narodno pozorište otvorilo zimsku sezonu Cankarevom dramom »Kralj Betajnove«, pozorišna kritika nastupila je takvim »kritičkim« konstatacijama, koje ne znače ništa drugo nego dosledno poricanje svega onoga što mora da sadrži kritika, a to je idejnost, principijelnost i naučnost.

Prava kritika mogla bi da govori o Cankaru kao novelisti, dramskom piscu i publicisti, analizirala bi tadašnju društvenu stvarnost i problematiku: odraz te stvarnosti u književnom delu Ivana Cankara, potražila bi i našla idejni i umetnički lik pisca, ocenila njegove pozitivne strane, kao i ono što se pojavljivalo u Cankarevim tekstovima bilo kao idejni ili umetnički nedostatak, pokušala bi da objasni sve to tadašnjim političkim i društvenim životom, odnosom političkih i klasnih snaga, ulogom i borbom tada još mlade radničke klase Slovenije, uticajem austriske socijaldemokratije itd. Cankara je bilo potrebno videti i oceniti u njegovoj borbi sa bednim i licemernim liberalizmom i klerikalizmom, koji je posle Mahniča i njegove linije »Eclesiae militans«, poduprt od austriskog finansiskog kapitala i reakcionarnog klerikalnog kooperativizma i legije popova, vršeći perfidno političko i versko nasilje, težio ka svojoj potpunoj prevlasti. Pored svega toga bilo bi još potrebno uočiti činjenicu da je feudalno-kapitalistička Austrougarska nacionalno porobljavala slovenački narod. Videti i oceniti bilo bi potrebno Cankara u vezi sa borbom radničke klase i njene sacijaldemokratske partije. Takva društveno-istoriska i umetnička ocena Cankara, bila bi nesumnjivo potrebna, naročito kada se njegovo delo prikazuje izvan njegove domovine.

Kritičari kao što su Ogin u »Trudu«, Gočev u »Rabotničeskom delu«, Karakostov u »Otečestvenom frontu« nisu ni pokušali da analiziraju Cankarevu dramu »Kralj Betajnove«, a još manje da progovore o piscu, vremenu i njegovom delu i da dadu na osnovu svog razmišljanja i prosuđivanja ocenu Cankarevog stvaralaštva. Takva poštena i principijelna recenzija, kao i sama pretstava u sofiskom Narodnom pozorištu, nesumnjivo bi bili značajan korak u učvršćivanju kulturnih veza između naših i bugarskog naroda, značili bi nov doprinos međusobnom upoznavanju, kakvo predviđa kulturna konvencija.

Ali, dogodilo se drukčije, nešto što po sadržaju i formi odgovara svemu onome što se događa od objavljivanja rezolucije Informbiroa. Neistina, konfuzija, besprincipijelnost, bagatelisanje i negiranje činjenica, laž i kleveta, bili su »idejni« temelji i ovom napadu na Cankara i preko njega na naše klasično nasleđe. Dakle, ne samo da se pokušava omalovažavati i negirati Narodnooslobodilačka borba ili izgradnja socijalizma u našoj zemlji, već su apologeti Rezolucije proširili svoje prokletstvo čak i na naše književno nasleđe, u ovom slučaju konkretno na Cankara. Ovaj nov podvig bugarskih »kritičara« dovoljno ubedljivo govori gde su pali svi oni, koji svoju »idejnost« i »principijelnost« crpe samo iz takvog arsenala, kakav je rezolucija Informbiroa.

Pre svega, ti literarni »kritičari« i pedantni čuvari bugarskog naroda od »kriminalne fantazije« (Boris Ogin) Ivana Cankara, morali bi da znaju da takvo klasično nasleđe na koje su ponosni naši narodi i koje je značilo i znači naprednu etapu u razvitku naše kulture, ne može ukinuti nikakva rezolucija ni piskaranja njenih branilaca. Oni mogu ovakvim pisanjem da ukinu samo sebe kao principijelne i poštene kritičare. I to su na kraju i učinili. U tom pogledu, napad na Ivana Cankara i njegovo delo pretstavlja ujedno i napad na svetle tradicije napredne bugarske kritike. Drukčije i ne može biti.

Braniti Cankara i njegovo delo pred takvim »kritičarima« i takvom »kritikom« bila bi čista besmislica. Ali ima smisla naglasiti do kakvih je iznenađujućih moralno-političkih padova dovela rezolucija Informbiroa, koja je utrla put dosad nepoznatim metodama u radničkom pokretu i u odnosima između socijalističkih zemalja, odnosno zemalja, koje sa više ili manje uspeha izgrađuju socijalizam. Zbog nedostatka dokaza, da bi se konačno već jednom ubedljivo dokazala istinitost neistinitih optužbi, falsifikovanje Cankareve drame došlo je u ruke »kritičara« kao deus ex machina. »Kralj Betajnove«, 46 godina nakon što je napisan, postao je »prekrasna ilustracija odluka Kominformbiroa« (Karakostov) ili pak: »Cankar je video surovi i krvavi lik »Kralja« sela, posednika, kulaka, još 1902 godine, kada je pisao svoju dramu, on je video nešto što današnji rukovodioci KPJ nisu videli i čak još danas podržavaju, jer nisu pristupili masovnoj izgradnji kolektivizacije zemljoradničkog gazdinstva« (isti). Dakle, ni manje ni više u poslednjoj konsekvenci nego potiskivanje Cankarevog dela u društvo izdajnika tipa Lale Ivanovića, koji su »videli« ono, što nije moguće videti, i koji, sa svoje strane takođe pretstavljaju prekrasnu ilustraciju odluka Informbiroa. Ujedno je to i prekrasna ilustracija potpune idejne smuše u glavi »kritičara«, koji videći »pogreške« KPJ ne vide nikakve razlike između doba prvobitne akumulacije i doba izgradnje socijalizma. Ako u toj smuši još neki kritičar vidi marksističku principijelnost, onda je u dlaku sličan onoj ludi **iz narodne priče, koja je svome prijatelju**, kad mu je upravo zapalio kuću odgovorila: »zar ne, prijatelju, da se šališ sa mnom!«

Druga strana sofiske kritike Ivana Cankara u oštroj je suprotnosti sa prvom. Dok jedna strana nosi Cankara na štitu rezolucije Informbiroa i dokazuje kako je Cankar »video više i bolje« od CK KPJ, drugi deo postavlja kategoričan zahtev: »Kralja Betajnove« treba skinuti sa scene Narodnog pozorišta!« (Boris Ogin u »Trudu«). Taj svoj »kulturni« zahtev u ime »svetlog tona naše borbene socijalističke epohe« kritičar potkrepljuje tvrdnjama da u drami preovlađuje »pesimizam«, »mračni ubitačni ton«, »antiidejna umetnička beda«, »faktična apologetika silne, ali prestupničke ličnosti«, »mračni tuš« itd. (sve iz kritike Borisa Ogina). Ništa škrtiji nije ni Gočo Gočev: »Cankareva drama pritiskuje gledaoce svojom bezizlaznošću i nema ničeg zajedničkog sa svetlošću našeg herojskog vremena«, ili: Cankar »ima izvesno mesto u repertoaru slovenačkih pozorišta« ili »mračna bezizlaznost i čak izvesni kriminalno — senzacionalistički karakter sadržaja« itd.

Je li moguće naći lepši primer idejnoga haosa u glavama ovakvih kritičara Cankara, kad o istoj stvari jedan tvrdi da je prekrasna ilustracija odluka Informbiroa, a drugi to naziva »umetničkom i idejnom bedom«, odnosno »kriminalno-senzacionalističkim karakterom«. Prvi zbog rezolucije upotrebljava Cankara zato da bi argumentisao rezoluciju, a drugi se, zbog iste te rezolucije, laća posla da likvidira književno delo Ivana Cankara. Tu, jasno, prestaje svaka zdrava logika i razum. Ako se, dakle, s jedne strane pokazala gruba mistifikacija i falsifikovanje Cankarevog teksta, s druge strane se pokazao još grublji pokušaj likvidacije Cankara i njegovog dela. Ali obe strane imaju svoj zajednički izvor u onom, što je posle objavljivanja rezolucije postalo tako vidno — naime u nacional-šovinizmu, koji se otkriva u potcenjivanju drugih naroda, njihove istorije i kulture, konkretno u primeru odnosa prema Jugoslaviji.

To besprincipijelno natezanje Cankara na »idejne« motive rezolucije Informbiroa je nešto što nema nikakvog posla sa kulturnim vezama i saradnjom među narodima. Svakome ko hoće da piše i raspravlja o Cankaru mora da bude jasno da njegovo delo pripada narodu i radničkoj klasi koja je već u prvim decenijama ovog stoleća videla i shvatila svog velikog glasnika. I istinski naslednik njegovog dela nije izneverio ono što je Cankar ovako izrazio: »Saznao sam kuda ide i vodi jedini put naroda iz ropstva ka spasenju kulture od sadašnjeg bankrotstva, ka spasenju kulturnih radnika od sramne besposlice, od prezira i poniženja. Jedini put je borba naroda, bezobzirna borba, sve dok ne padne poslednja barikada, dok ne bude postignut poslednji cilj. Borba za potpuno socijalno i političko oslobođenje — jer bez socijalne i političke slobode nema kulturne slobode«.

Cankara, kao i kulturno nasleđe naroda Jugoslavije uopšte, nedopustivo je i nemoguće upotrebljavati za bilo kakve politikantske ciljeve na način da se ono odvaja ili usmeruje protiv naše stvarnosti. Ono je nerazlučivi deo naše istorije, značajna etapa u političkom i kulturnom razvitku, ono je kao napredna tradicija postalo sastavni deo naše socijalističke stvarnosti. Napad na kulturno nasleđe i na napredne tradicije znači i napad na savremenost, jer socijalistička stvarnost, u kojoj je tako duboko izražena idejna rukovodeća uloga Komunističke partije Jugoslavije, nije mogla već zbog marksističko-lenjinističke principijelnosti te Parije negovati u svojim tradicijama ono što bi bilo negativno ili reakcionarno.

Ivan Cankar znači za nas naprednu tradiciju, čvrsto povezanu s istorijom radničkog pokreta. Zato odvajanje Cankara po liniji »prekrasne ilustracije odluka Informbiroa« ili negacija Cankara opet zbog iste rezolucije, u sofiskoj kritici ne znači ništa drugo do, najblaže rečeno, nekulturno delo. No taj postupak nam još jednom lepo govori da je moguće na osnovu takve »idejne« polazne tačke kakva je Rezolucija, uz takve pojave, koje se događaju u zemljama narodne demokratije, usmerene protiv FNRJ, rečima uništiti i likvidirati sve što su naši narodi stvorili u prošlosti i sadašnjosti. Tu, jasno, nema ni traga principijelnosti nego samo simptoma licemernosti pod maskom čuvanja bugarske publike od tako »opasnog« pisca kao što je Cankar. Ta licemernost, koja bi trebalo da sakrije od bugarskih ljudi politički i kulturni lik Jugoslaviji, služi zato da bi se koliko-toliko ugradio tvrd stub pod trulu zgradu kleveta i laži. Ali u močvari tih laži istrunuo je i ovaj stub. Ova činjenica ne može ipak raskinuti veze koje postoje između naših i bugarskog naroda, ne može raskinuti kulturne i druge veze koje žive u svesti naših ljudi, jer su one činjenice i to tvrde činjenice na putu upoznavanja i saradnje, na zajedničkom putu zemalja i naroda antiimperijalističkog fronta. Sjajni polemički odgovor nekadašnjim recenzentima »Bele krizanteme« koji je napisao Cankar 1910 godine, važi u mnogočemu za te sadašnje kritičare, govoreći im da je principijelnost i poštenje kritike uvek kategorički imperativ.

Boris Ogin postavlja u »Trudu« ovakav zahtev: »Stvari treba da se nazivaju svojim istinskim imenima. Kad je jabuka gnjila, kažemo da je gnjila«. Mi smo s tim saglasni. U interesu principijelnosti, poštenja i istinoljubivosti kao i poštene međusobne saradnje, treba ustanoviti da je kritičarska jabuka sofiske recenzije **Cankara — zaista gnjila.**

Poslednji dani Đure Jakšića

O smrti Đure Jakšića ima nekoliko versija. Najčešće se ukratko kazuje kako je pesnik nazebao, hitajući po hladnom jesenjem vremenu u sud da se brani od štamparske krivice, pao u postelju i posle nekoliko dana umro.

Već pet godina pre njegove srmti, dakle još 1873, moglo se videti da Jakšić boluje od sušice. Sedeći noću u kavani sa društvom, on bi odjednom zaćutao i počeo puniti usta solju da bi zaustavio izliv krvi iz grla. Svetislav Vulović, njegov prvi i dosad najbolji biograf, kaže da je Jakšić »od 1874 godine češće pljuvao krv i pobolevao, osobito s proleća, ali nikad nije hteo leći u postelju«.

U proleće 1878 pojavili su se kod Jakšića znaci i drugih bolesti. Počele su ga boleti noge i toliko oticati da je jedva mogao hodati. Po svoj prilici bio je oboleo od zapaljenja bubrega, pa bolest zapustio i sasvim je pogoršao. Uprava Državne štamparije u kojoj je bio korektor, dala mu je otsustvo i Jakšić je, bolujući kod kuće, ispravljao i dovršavao svoju poslednju dramu »Stanoja Glavaša«.

Njegov stan (u onoj kući u Skadarskoj ulici, danas renoviranoj, na kojoj stoji ploča posvećena Jakšićevoj uspomeni) bio je u dvorištu. Dragutin Ilić čiji se brat Vojislav docnije oženio Jakšićevom kćeri Tijanom, opisao nam je poslednji pesnikov stan. Mala, niska soba s još manjom kuhinjom. Pod bez patosa, zidovi iz kojih bije vlaga. U sobi orman, prost sto i stolica, dve postelje na nogarima: jedna pesnikova, druga dvojice sinova. Na vratima s unutrašnje strane, o čavle povešano nekoliko pohabanih haljina. U minijaturnoj kuhinji bez prozora šporet, neobojena polica za sudove i krevet u kome je spavala ženska čeljad: majka sa dve kćeri. Sve sasvim sirotinjski, ali čisto; i soba i kuhinja zastrti ponjavama. U neredu bio je samo sto u sobi, pun knjiga i novina, s nešto pesnikovih rukopisa.

U takvom stanu i na korektorskom stolu u štampariji pesnik je za prvu svesku »Otadžbine« napisao uvodnu pesmu s istim naslovom; tu je spevao i »Ratara«, »Švalju«, »Karaulu na Vučjoj poljani«, »Jana Husa«, »Stanoja Glavaša«

U tom stanu Jakšić se oporavljao u leto godine 1878 i počeo se osećati sve bolje, ali kad je došla jesen sa kišnim i maglovitim danima »videlo se da je bolan jako se nije ništa tužio«. Da mu je zdravlje sasvim loše, moglo se videti i po promeni njegove naravi; bio je postao »sama blagost i mekota«, nimalo sličan onom prkosnom i naprasitom Đuri, gotovom na oštru šalu i žestoku prepirku.

Upravnik Državne štamparije Rajičević bio ga je pozvao u svoj letnjikovac »Vilaž« na Topčiderskom brdu, u koji je Jakšić s jeseni, kad prispe grožđe i kad se izmulja vino, ranijih godina rado odlazio na teferič, ali Jakšić sad nije imao ni snage ni volje da ide. Izvinio se jednim setnim pismom u stihovima. To su, po svoj prilici, poslednji stihovi Đure Jakšića:

Doš'o bih ti, Stevo, tako mi života!
Il' misliš da ne znam šta je to divota
da ne znam šta j' ruža, da ne znam šta
j' cveće, —
da mi stara duša ni vazduha neće?
Zaseo bih onde u tvom vinogradu,
u debelu hladu,
okren'o bih leđa čemeru i jadu,
gledao bih dole, poljem i hatarom, —
a to bi mi srcu ugodilo starom . . .

Čemer i jad nisu bili samo bolest, nemaština i druge neprilike pesnikova svakodnevna života: u času, kad je pisao ove stihove, Jakšića je uznemiravala jedna neprijatna parnica.

Svemoćni general Ranko Alimpić, knežev rođak po ženi, ministar građevina, optuživao ga je sudovima zbog uvrede i tražio da se pesnik kazni strogom kaznom.

Bila je to jedna štamparska krivica zbog koje je Jakšić progonjen gotovo dve godine.

Za vreme prvog srpskog rata protiv Turaka, godine 1876 Jakšić je kao neka vrsta dobrovoljnog ratnog dopisnika pohodio vojsku na Drini, kojom je zapovedao general Alimpić. Austrija, koja je već tada smerala da okupira Bosnu, nije dopuštala napredovanje srpske vojske preko Drine. Dužnosti i odgovornosti ovoga kneževa rođaka bile su dakle, lake; ukoliko ih je imao, više diplomatske, nego vojničke prirode.

U svom patriotskom zanosu Jakšić je zbog te pasivnosti na drinskom frontu zamerio generalu i u priči »Ranjenik«, koju je objavio u novosadskom kalendaru »Orlu« za godinu 1878, opisao je Alimpića kao salonskog generala s puno ironije i prezira.

»Đeneral Ranko kicoš — tako ga crta Jakšić — s ufitiljenj plavi brčići, kosa onako frizerski uglađena, a na uniformi nigde nijedne prljave pegice; ponašanje mu je sasvim diplomatsko; na svakoga se ljubazno osmehne, rukuje se, razgovara o svačemu, samo ne o vojsci, ne o ratovanju! . . . Kad se prohoda, to biva na hintovu, za njime jure konjanici u crvenim čakširama, mislio bi: gospodin je kum u nekim velikaškim svatovima« . . .

Ovo i dva druga, još oštrija mesta u priči, naljutila su generala Alimpića i on je tužio pisca šabačkom okružnom načelstvu. Kako je general bio uvređen »u smotrenju zvaničnog rada« i to još kao vojno lice u toku rata, načelstvo je uputilo stvar prekom sudu koji ga optuži za krivicu nepoverenja prema vojsci, njenom komandantu i »svetoj narodnoj celji Oslobođenja i ujedinjenja srpskog«.

General, knežev rođak, ministar građevina tuži prekom sudu bolnoga Jakšića! Srećom po pesnika, iz prekog suda tužbu uputiše redovnom građanskom sudu. Činilo se da će Jakšić dobiti dva meseca zatvora, ali posle žalbe višim sudovima kazna se svede na osam dana obična zatvora »Proces ga je ovaj jako potresao, — kazuje Vulović u svom ogledu o Jakšiću. — Iako je kazna bila vrlo malena, ipak ga je silno tištala« . . .

Žureći da nađe advokata i hodajući već bolestan po jesenjem nevremenu, razboleo se još više od jakoga nazeba koji je naglo prešao u zapaljenje desnoga plućnoga krila. Jovan Jovanović Zmaj, koji se tih dana preselio u Beograd, odmah ga je pohodio i počeo lečiti. Videći da se bolest sve više pogoršava, Zmaj pozva još jednog lekara, Lazu Dokića, ali mu ni jedan ni drugi nisu mogli pomoći.

Jedan biograf pominje još jedan događaj u vezi s ovom parnicom, koji bi, ako se doista dogodio, mogao takođe biti neposredan uzrok Jakšićeve smrti. »Postoji verovanje da je zbog toga (to jest zbog uvrede generala Alimpića) . . . bio i tučen«, — kaže J. Živanović. I doista, po Beogradu se dugo pronosio glas da su sluge generala Alimpića, jedne noći, kad se Jakšić vraćao kući, pretukli pisca koji je posle toga pao u postelju.

Njegovo poslednje bolovanje trajalo je svega nekoliko dana. Ako je verovati nekrolozima, sve do dva dana pred smrt bio je vedar; činilo se da će prezdraviti. Mirno i svesno razgovarao je sa Zmajem i drugim prijateljima koji su ga pohodili. Tada je u Novom Sadu izlazio socijalistički časopis »Straža« koji su izdavale pristalice Svetozara Markovića većinom emigranti iz Srbije. Jakšić im sa samrtne postelje šalje peti čin svoga »Stanoja Glavaša« s ovom porukom koju je »Straža« objavila u poslednjoj svesci za 1878 godinu: »Naj, pošlji im, neka štampaju. Nagrade ne tražim . . . I oni su patnici kao sâm što sam . . .«

Posle toga, 26 novembra Jakšić je pao u bunilo koje je ubrzo prešlo u agoniju, a nakon dva dana, slagači »Srpskih novina« slagali su za broj od sedamnaestog novembra po starom kalendaru, oglas da se »Đura Jakšić, pesnik i korektor . . . upokojio . . . juče u šest sati izjutra, posle kratkog bolovanja u četrdeset sedmoj godini svojoj, ostavivši . . . suprugu s četvoro nejake dece«.

Optuženi Jakšić bio je sad izvan domašaja izvršnih vlasti. I narod, kao da učestvuje u nekoj demonstraciji, saranjivao je svečano svoga pesnika. Kovčeg su mu nosili čuveni pisci toga vremena Zmaj, Dragašević, Aberdar, Milorad Šapčanin, venac pozorišni Miloš Cvetić, venac umetnika slikar Antonije Kovačević, a govorom se oprostio Giga Geršić. Sav narod beogradski, omladina, intelektualci, stanovnici predgrađa, pratili su umrlog pesnika do njegova groba.

A vlast?

Kad su učenici beogradske gimnazije priredili 25 januara 1879 u Narodnom pozorištu »selo s igrankom« u korist porodice »pokojnog pesnika i umetnika srpskog Đ. Jakšića«, — na kome su se prvi put čuli Zmajevi »Svetli grobovi«, — pisani naročito za ovu proslavu, ministar prosvete zatražio je izjašnjenje od upravnika što »u najbolje doba prekida redovne pretstave«, te time smanjuje prihode pozorišta . . .

Božidar KOVAČEVIĆ

MUZEJ U ZATVORU

Duboka perspektiva dvorišta: čisto, bijelo kamenje u blokovima, kao geometrijska misao koja se okamenila. Slijedim zamisao arhitekta. Prisjećam se datuma gradnje: je li to bilo prije ili poslije Piranesia?

Niski me svod pritište težinom proteklih stoljeća. Pogled mi i nehotice bludi zidovima: tražim izbrisane tragove. Ničeg nema, sve su očistili!

Ali rešetke su ostale. Gustom su mrežom zastrle prozore. Vrijeme je bilo zagrizlo kao ruka debele gvozdene šipke. Onda su izvana stavili druge. Pa treće.

Uranjam rukama u slamu i dižem veliku staklenu kuglu. Gledam prema svijetlu cedulju i broj inventara: »Drugi vijek poslije Krista«. A našli su je: na Hvaru!

Udarac u mozgu kao električnom iskrom. Zastaje mi dah. Tko se to poigrao našim sudbinama? Kao od prozirnog papira postaju debeli zidovi mletačke tamnice, njišu se i ruše: široka ploha ljeskavog mora! Dižem prema prozoru staklenu rimsku vazu i gledam: »Lesina«, Ljesna, Hvar, moj lijesoviti, šumoviti otok, u povijesti, zelen na moru plavu.

Jutro sviće u Piombima venecijanskim.

★

Četrnaest sanduka! Našao sam ih u drugom katu, okovane i zapečaćene. Četrnaest sanduka zadarskog muzeja. Doveli su ih preko mora: staklene posude i zemljane grčke vaze, srebrne kopče i ogrlice, od jantara. Stvari iz davnine, ostaci starih kultura imigracija, tragovi života kakav je bio u našoj zemlji. Izašle su te stvari na sunce pod motikama naših težaka, iz naše rumene, pjeskovite zemlje, oko Zadra i Nina, oko Skradina i Trogira, na otocima i obalama kojima su prolazili narodi u svojim polaganim, stoljetnim seobama. Gledam povijest naše Zemlje u slami ovih sanduka, kopam rukama po pilovini i drhtavo odmatam stvari iz novinskog papira: kao da listam debelu knjigu i povelje na pergamenama. Na ceduljama, u tuđem jeziku, prepoznajem imena naših gradova i sela. Nazora čitam, stihove o moru i galeotima: mi i Venecija!

Duboka perspektiva dvorišta. Sunce na suprotnom zidu. Nad gradom je negdje bijelo sunčano jutro. Samo brujanje zvonova Sv. Marka veže me s ovim jesenjim danom, ruši se u šuplji kvadar kamenog dvorišta i kroz guste željezne mreže ulazi u ćelije.

Praćen tim bronČanim zvukom što je titrao u kamenitim prostorima, obilazio sam stoljetnu mletačku tamnicu, leglo tolikih patnja i užasa. Došao sam do najzabitnijih hodnika, dolje na rubu kanala, i ulazio, sagnut, u uske rupe bez svijetla i bez zraka. Htio sam da bar kroz nekoliko trenutaka uzmognem osjetiti: kako su iz ovog mraka mogli misliti na Dalmaciju svi oni što su gnjili i sagnjili u ovoj memli; svi buntovnici i nezadovoljnici sa naših obala, što su ostavili u nepovratnoj daljini drage sa lađama i sive bregove obrasle vrijeskom i žukom i umirali u Piombima i Pozzima među zidovima, koje sad znatiželjno dotičem rukom? Svi pobunjeni galeoti, kmetovi i pučani farski, splitski i šibenski, i građani Zadra iz opetovanih ustanaka, kako su mogli sanjati o ostavljenim kućama i dječjim licima? I svi oni, kasnije, iz našeg doba, po logorima i zatvorima Italije, na Pantelleriji i Caltanisetti, oni koji su se vratili i oni koji nisu.

Zatvaram oči na nekoliko trenutaka: hoću li vidjeti sela među rascvalim omendulima. Arkadiju renesansnu, idilu Zoranića i Hektorovića? Gledam: sivi kamen, džbunovi smilja i kadulje pod nebom plavim, a kroz granje grma: cijev mitraljeza.

★

Nisam našao tragove fratra Grabovca u ovim kamenim špiljama iza »Mosta uzdisaja«. Stoljeća su prošla iznad njegova imena, kao i iznad svih onih bez imena, što su se kao sužnji iskrcali u ovu »schiavonsku rivu«. Mnogo je toga već povijest izbrisala iz sjećanja i mnoge račune izravnala, ali dug je još uvijek velik i tišti težinom stoljeća; dug iz godine 1.000, i onaj iz godine 1420, dug Petra Orseola, Henrika Dandola i svih mletačkih flota što su plovile prema Dalmaciji, skvadra Giustignana i Capella u hvarskim dragama, galija providurskih pod frankopanskim »turnom lipim«. Koliko kostiju naših uzidanih u temeljima ovih palača! Kamenje iz petrada Istre i Dalmacije, debla sa Velebita, slikari, klesari i djetići naši u mletačkim botegama, a na dalekoj obali: puste, umrtvljene luke bez jarbola, udovice i majke što »cvilu cvile« pred gradskim vratima i ona čakavština tužna kao prošlost naša.

Tko bi mogao odmjeriti koliko je naš udio u slavi cinquecenta?

Slike u crkvama i pinakotekama, zlatne Carpacciove priče i beskrajni nizovi izrezanih prozora na Velikom kanalu: na vodi grad kao u bajci! A na zidovima njegove tamnice čitam povijest Domovine.

Povijest neretljanskih, omiških, senjskih gusara, svih morlaka i uskoka, i sveg onog oko Zadra: godine 1180., 1187., 1193., i povijest one križarsko-venecijanske trgovine 1202. Sve pobune zadarskih građana: 1243., 1311 i 1345., kad je »la Dominante«, Vladajuća i Prevedra, slala preko mora desetke galija i vojske plaćenika, koji su pljačkali i palili naše otoke i obale, a u Veneciji su zarobljeni građani Zadra (»ribelli, perfidi i infedelissimi«) umirali u ovim pretrpanim tamnicama, živeći od onoga što su četvorica od najslabijih (»na smrt bolesni, okovani lancima na rukama i na nogama«) danju isprosili po gradskim ulicama.

I napokon, četiri venecijanska providura pod zidovima Zadra — Moce nigo, Cornaro, Michieli i Contarini — kupuju grad i Dalmaciju od nekog feudalnog kralja. Godina 1409., a zatim vjekovi što prolaze, Turci, Nijemci i Mađari, turski ratovi nad našim pokrajinama, mrak historije.

★

Hladni srsi prolaze mi plećima: je li to od ovih misli ili od memle sa zidova? Jesen je vani svježa i prozračna, a daleko preko mora: druga godina Petoljetke. Mislim na ruševine Zadra i na Motovun, pauk-grad, što nad dolinom Mirne strši pust i prazan.

Umatam krhke stvari u stari novinski papir i — kako je često zlobna i mudra igra slučaja! — prevodim masni naslov uvodnika iz 1941: »Vojvoda od Spoleta krunit će se krunom . . .« Osjećam, konkretno i taktilno, u šuštanju tog starog papira u rukama, kako povijest sazrijeva neumitnom pravdom.

Šest smo mjeseci tražili u stranoj zemlji odnijete stvari zadarskog muzeja, a sad smo ih našli u — mletačkim Piombima. Nagnut nad sanducima umatam staklo i jantar u papir i pilovinu: putovat će natrag preko mora, u Domovinu. Tiho je u vlažnim prostorima, srsi mi prolaze tijelom. Ukočen i napregnut slušam bruje rudarska okna i peći kombinata. U gluhoj tišini mletačke tamnice na dnu kamenitog groba, čuo sam ove jeseni jasno zveket Zenice i zuj Litostroja.

Venecija, oktobra 1948

Grga GAMULIN

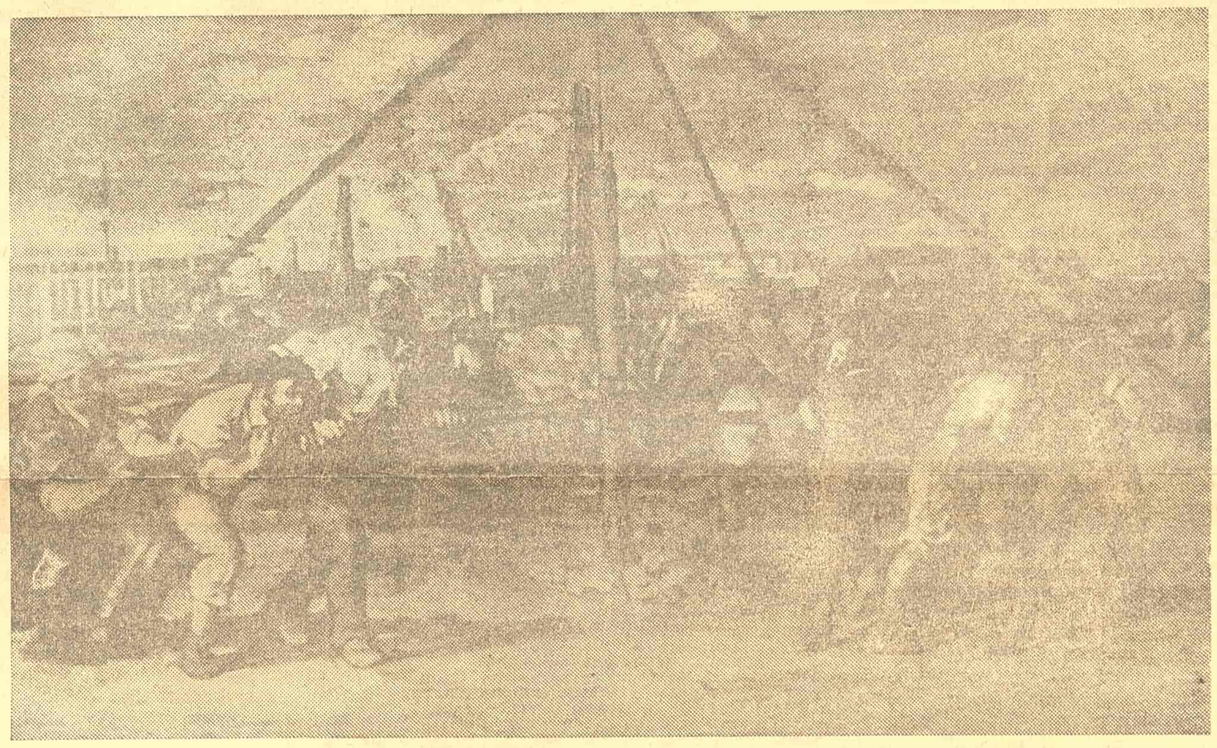

Boža Ilić: **Sondiranje terena na Novom Beogradu**

ZA BORBENU TEORIJU KNJIŽEVNOSTI!

Protiv udaljavanja od savremenosti

V. Jermilov objavio je u listu »Literaturnaja gazeta« tri članka pod opštim naslovom »Za borbenu teoriju književnosti«. Istaknuvši u uvodu da se za poslednje dve godine, nakon poznatih odluka CK SKP (b) o časopisima »Zvezda« i »Lenjingrad«, o repertoaru dramskih pozorišta, o filmu i nakon referata A. A. Ždanova pojavio znatan broj dela proniknutih pravom partijnošću i visokom idejnošću, Jermilov kaže: »Ponešto je oživela i teoretska književna misao. To se pokazalo u nekom jačanju pažnje prema razradi problema estetike socijalističkog realizma i pre svega osnovnog principa socijalističke estetike — principa partijnosti umetničkog stvaralaštva u borbi za idejnost književnosti, za visoki nivo umetničkog pogleda na svet, protiv pojava bezidejnosti, apolitičnosti, formalizma; u otkrivanju kraha i trulenja buržoaske umetnosti; u dubljem shvatanju sovjetskog patriotizma. Partija je pozvala našu kritiku da aktivno učestvuje u komunističkom vaspitanju omladine, naroda, u borbi s ostacima kapitalizma u svesti ljudi.«

Donoseći drugi i treći članak V. Jermilova, uvereni smo da će oni doprineti upoznavanju problematike socijalističkog realizma i da će istovremeno ukazati pomoć našoj kritici koja stoji pred sličnim zadacima.

»Narod, država, partija ne žele udaljavanje književnosti od savremenosti, već žele aktivno prodiranje književnosti u sve strane sovjetskog života«. Na ovaj zahtev epohe, koji je izražen u referatu druga A. A. Ždanova, naša književnost nije još dala potpun stvaralački odgovor.

Heroj našeg doba, koga je vaspitala boljševička partija, stahanovac posleratne petoletke, obogaćen iskustvom Velikog otadžbinskog rata, majstor velikih brzina, organizator stahanovskih brigada, sektora i fabričkih radionica, koji vodi za sobom nove i nove ljude, obučava ih stvaralaštvu i majstorstvu koji se uzdiže na nivo kvalifikovane tehničke inteligencije, koji živi snažnim, sadržajnim idejnim životom, — taj heroj nije još našao svoj lik u književnosti.

Pobedonosna boljševička partija vodi naš narod komunizmu, podržava i vaspitava novatore. Lik idejnog rukovodioca i organizatora svih ratnih i radnih pobeda sovjetskog naroda, lik boljševika u prilikama posleratnih godina, gotovo još nije dobio umetničko ovaploćenje.

Direktive partije, klasičan po svojoj jasnoći i dubini referat A. A Ždanova osigurali su idejno-umetnički uspon sovjetske posleratne književnosti. Ali neophodno je kretati se dalje putem ovog uspona — »napred i više! sve napred i — više!«, — kao što je rečeno u poemi Gorkog.

Teoriju sovjetske književnosti dosada još ne obrađujemo u pravcu podrške sve većem zbližavanju između književnosti i stvarnosti. Štaviše, — u poslednje vreme pri obradi pitanja teorije socijalističkog realizma ispoljile su se takve nepravilne tendencije koje ne mogu doprineti jačanju veza između književnosti i života već, naprotiv, mogu doprineti slabljenju tih veza, stvaranju svojevrsnih oblika udaljavanja književnosti od žive stvarnosti. Baš takav karakter ima skoro čitava diskusija o problemima socijalističkog realizma, koja je beskrajno — skoro godinu i po! — trajala u časopisu »Oktobar« (izuzev, možda, samo članka I. Rjabova).

Glavna greška učesnika u ovoj diskusiji sastoji se u tome što u svojem definisanju suštine socijalističkog realizma oni ne polaze od kvalitetno novog karaktera naše književnosti, koju je stvorila nova istoriska stvarnost borbe za socijalizam i njegove pobede u našoj zemlji, već od starih, apstraktnih, »iskonskih« pojmova realizma i romantizma. Ova sholastička tačka gledišta, otkinuta od naše stvarnosti, zasniva se na pojmu o nekakvim nepromenljivim, metafizičkim »principima« realizma i romantizma, koji postoje uvek, u svakoj umetnosti, koji se uzajamno privlače, kao Platonove podeljene polovine jedinstvene duše. Celokupna istorija književnosti izlaže se s ove tačke gledišta kao istorija uzajamnih odnosa ovih dvaju »principa«: čas se oni, u srećnim trenucima progresivnog uspona književnosti, »skoro« spajali jedan s drugim, čas se, u periodima dekadencije, razdvajali. I, najzad, u književnosti socijalističkog realizma ove polovine jedinstvene, večne duše umetnosti nedeljivo se spojile jedna s drugom, »što je i trebalo dokazati« kao što se kaže u geometriji. Ovo »spajanje« dvaju principa — realizma i romantizma — baš pretstavlja, prema mišljenju nekih kritičara i teoretičara, specijalnu osobinu socijalističkog realizma.

Najdoslednije ovu tačku gledišta izražava drug B. Bjalik. Ponekad se čini kao da on sastavlja i rastura, kao kockice, pojmove realizma i romantizma. Definišući socijalistički realizam kao »potpuno« spajanje realizma i revolucionarnog romantizma, B. Bjalik vrši mnogobrojne ekskurzije u prošlost, da bi dokazao da »ako su se realizam i revolucionarni romantizam sretali, onda su se i u prošlosti često sretali kao saveznici«. Socijalistički realizam, prema Bjalikovom mišljenju, »počeo je onde gde se završila književnost prošlosti, i on je morao učiniti i učinio je nov korak unapred, postignuvši ono organsko spajanje dvaju principa — realističkog i idealnog, kome je mogla samo da teži prethodna književnost« (»Oktobar«, br. 11, 1947, str. 183). Na taj način, B. Bjalik jednostavno »izvodi« socijalistički realizam iz književnosti XIX veka, smatrajući ga kao prosto nagomilavanje kvantitativnih osobina. Ovo je, razume se, čisto evolucionistička, a ne revolucionarno shvatanje književnog razvitka.

Ovim evolucionističkim shvatanjem oduševio se i drug A. Makarov, koji u svom članku »O masovnosti socijalističke umetnosti« izjavljuje:

»A. Fadejev ne samo da je išao tragom romantičkog principa u starom kritičkom realizmu, već je i pravilno pokazao da raskid između realističkog i romantičkog principa skoro (podvukao sam ja. — V. J.) nije bio svojstven velikoj ruskoj književnosti XIX veka usled toga što je njen razvitak bio neposredno vezan za oslobodilačke narodne pokrete u Rusiji (»Oktobar«, br. 9, str. 185).

Ovde je već sva razlika između književnosti socijalističkog realizma i književnosti kritičkog realizma XIX veka svedena na neznatnu nijansu, na »skoro«. U ovom shvatanju potpuno se gubi nov istoriski kvalitet, originalnost socijalističkog realizma, on se svodi na spajanje starih književnih pravaca.

Sovjetska književnost nastavlja i razvija najbolje, progresivne tradicije ruske književnosti XIX veka. Ali graditi definiciju stila i metoda naše književnosti polazeći u prvom redu ne od osobenosti i zakonitosti nove socijalističke stvarnosti, koja određuje stil socijalističkog realizma, već od raznih kombinacija starih književnih pravaca, — znači okrenuti našu književnost i njenu teoriju ne licem prema sadašnjosti i budućnosti već licem prema prošlosti. Briga o našoj savremenosti, o njenom istinitom i svestranom izražavanju u likovima mora biti glavna polazna, apsolutna. A kod nas mnogi kritičari i teoretičari polaze ne od ove brige, već od bezbrojnih, dosadno jednolikih, čisto književnih paralela, analogija, identičnosti i razlika. Do kakvih anegdotskih primera dovodi, ponekad, ta ljubav prema paralelama i poređenjima, to pretežno interesovanje za prošlost pokazuje, pored ostalog, primer druga I. Lježneva, koji se u svom članku »Realizam Šolohova« s potpuno ozbiljnim izgledom bavi poslovima koje je teško nazvati drukčije nego kao nekakvu nastranu igru:

»Počnimo od paralele: Aksinja Astahova — Ana Karenjina. Ana je nisko »obarala svoju nekada ponositu, veselu a sada ostramoćenu glavu«. A Aksinja je »gordo« i visoko držala svoju srećnu ali sramotnu glavu«. Ova, kao što se kaže, snažna paralela potrebna je piscu zato da bi dokazao da Ana Karenjina »gine ostajući robinjom javnog mnenja svog kruga«, dok se »Aksinja uzdigla iznad patrijarhalnih pogleda i lažnog morala sela, ona raskida okove ropstva. U tome je ona napredna žena. Tolstoj osuđuje Anu . . A Šolohov je ispunjen saosećanjem prema svojoj junakinji, njenoj pobuni protiv sela. On uživa u Aksinjinom buntovničkom duhu, u njenoj smelosti i moralnoj snazi«. Dalje pisac isto tako solidno utvrđuje »izvesnu sličnost ženskog temperamenta« (?) Ane i Aksinje (Zbornik »Sovjetska književnost«, Goslitizdat, 1948, str. 238).

Zanesen svojom igrom, I. Lježnjev ne primećuje da Šolohov ne samo uživa u Aksinji već i tuguje nad njenom sudbinom koja je ispala tragična i nimalo nije sklon da njenu ličnu dramu smatra kao građansku vrlinu, skoro kao neku revolucionarnu zaslugu. I. Lježnjev usrdno i pedantno konstruiše isto takve dubokomislene paralele između Šolohova i raznih književnika prošlosti, tako da se na kraju gubi ono što je glavno: novina Šolohovljevog stvaralaštva, koja potiče od nove istoriske stvarnosti.

Ponekad kritičari, da bi pokazali piscu ovu ili onu nepravilnost u njegovom prikazivanju savremene stvarnosti, služe se čak i antičkom starinom. Stvar dolazi dotle da jedan od kritičara, želeći da prebaci dramskim piscima što ignorišu životne teškoće pri opisivanju povratka demobilisanog ratnika, ističe tim sovjetskim dramskim piscima kao primer ni više ni manje nego Homerovu »Odiseju«! Ispada da se baš na ovom aktuelnom delu treba naši dramski pisci da uče rešenju teme povratka na mirnodopski rad posle Velikog otadžbinskog rata. Po mišljenju kritičara, tema povratka sovjetskog ratnika kući posle rata pretstavlja »novu, komplikovanu savremenu temu »Odiseje«. Osam poslednjih pevanja »Odiseje« posvećeno je problemu povratka Odiseja kući i konfliktu s Penelopinim prosiocima. I cela »Odiseja« jeste tema o povratku heroja. Ali prosioci nisu glavna tema. Pred herojem su iskrsle nove teškoće . . . Odisej je bio »mudar čovek«, on je »prosioce«, jednog za drugim, poslao u Ad, to jest na drugi svet, osvojivši natrag kreposnu i vernu Penelopu. Zato mi praštamo poslednji »greh« Odiseju. On je imao teškoću — obnovu domaćinstva. Drugi koji su se bili vratili iz trojanskog rata već su odavno uredili svoje domaćinstvo a Odisej je otsustvovao deset godina. To je bio prvi »nestalni bez traga« u svetskoj književnosti. Vrlo oštar konflikt pretstavlja povratak Odiseja kući . . . A kod nas neki dramski pisci preterano lako savlađuju teškoće. — poučno rezonuje kritičar, orijentišući, na taj način, naše dramske pisce na usvajanje Odisejevog porodičnog i političko-ekonomskog iskustva (I. Aljtman, »Postanak i razvitak lika pozitivnog heroja u sovjetskoj dramskoj književnosti«. Pozorišni almanah BTO, 1948, str. 21).

Ovi primeri mogu izgledati parodiski, ali oni samo dovode do apsurda orijentisanje ne na našu savremenost već na apstraktno poređivanje savremenih književnih pojava i pojmova s pojavama i pojmovima književnosti prošlosti.

Takva tačka gledišta podudara se s teorijom A. Veselovskog, koju je on izrazio u programskom predavanju od 1870 godine:

»Zar svaka nova epoha ne radi nad likovima koji su iz davnina zaveštani, okrećući se obavezno u njihovim granicama, dopuštajući sebi samo nove kombinacije starih i jedino ih puneći onim novim shvatanjem života koje, ustvari, i sačinjava njen progres prema prošlosti?«

Sličnu grešku učinila je i drugarica T. Motiljova, operišući u svom članku »O afirmativnom i kritičkom principu u socijalističkom realizmu« apstraktnim, »iskonskim«, nepromenljivim pojmovima realizma i romantizma. Kod Balzaka ona (u punoj saglasnosti s drugom Bjalikom nalazi »revolucionarnu romantiku« (?!), tvrdeći da se u njegovim delima »pobeda realizma, veština da se vidi pravi čovek budućnosti u onom logoru u kome se on stvarno nalazi — organski spaja s revolucionarnom romantikom« (»Oktobar«, br. 12, 1947, str. 149). Međutim ako se kod Balzaka realizam organski spaja s revolucionarnom romantikom, onda Balzaka, izgleda, treba smatrati pretstavnikom socijalističkog realizma!

Sholastičan pojam o »progresivno-romantičkom principu« koji stalno postoji u umetnosti, podmetanje ispod revolucionarnog romantizma sovjetske književnosti apstraktnog »progresivnog romantizma« koji postoji izvan vremena i prostora doveli su drugaricu T. Motiljovu do gubitka **osećanja novog** u našoj stvarnosti i književnosti.

»U čemu treba da se sastoji ta istinska romantika, koja je toliko potrebna našoj umetnosti? — pita T. Motiljova. — U ovaploćenju snažnih, celovitih karaktera, oštrih, složenih konflikata, jakih, uzvišenih osećanja« itd. Pošto je žaželela, tako reći, ono što je izvanredno-romantičko, »oštro«, »složeno-konfliktno«, drugarica Motiljova duboko je razočarana što ništa slično »izvanredno« nije otkrila u romanu »Vitez Zlatne zvezde« od S. Babajevskog. Po njenom mišljenju, cela pripovetka pretstavlja obrazac nekakvog neinteresantnog »naturalizma«, ukrašenog samo »cvećem spoljašne lepote«, a heroji pripovetke jesu »obični ljudi«.

Drugarica Motiljova nije primetila ni prave, realne konflikte koji su odraženi u romanu S. Babajevskog, nit odraženu u njemu poeziju, romantiku stvaralački zamah naše kolhozne stvarnosti. Na ovom primeru mi se s osobitom jasnoćom uverujemo u duboku mudrost direktive partije, koja je izražena u govoru druga A. A. Ždanova na Svesaveznom kongresu književnika od 1934 godine — da **socijalistički realizam** treba da bude metod ne samo književnosti, već i **sovjetske kritike**. To znači, pored ostalog, i naročito, da kritičar treba da polazi u svojim ocenama ne od apstraktnih književnih razloga već od socijalističke stvarnosti.

Do čega dovodi odvojenost kritike od savremenosti i zanošenje lažnim »romantizmom« jasno pokazuje primer O. Grudcove, koja je jedan od učesnika diskusije u časopisu »Oktobar«. Smatrajući za glavnu osobinu romantizma postojanje heroja-borca, koji savlađuje prepreke, Grudcova se zaustavlja u teškoći pred pitanjem: »Protiv

„VRATIO SAM SE – DA IZGRADJUJEM!"

Gusti vihorni oblaci prašine uzdižu se iza teških automobila na putu ka skopskoj elektrocentrali. Podrhtavajući lagano prašina pokriva drum i, razređujući se, raste ka zgradi kasarne, posipajući tankim sivim slojom lišće topola, posađenih kraj puta. Kroz širom otvorena vrata centrale prolaze užurbani ljudi. Pod gustom senkom drveća, koje zelenim spletom ograđuje centralu, grupa mladih radnika u sivim zamašćenim kombinezonima premešta polugom tešku mašinu. Oni o nečemu veselo razgovaraju. Njihov buran smeh gubi se u gromkom disanju motora na naftu, probija se kroz visoko uzdignute metalne trube i nestaje u sunčanoj visini. Svega na nekoliko koraka od zelenih krošnji drveća užurbano se provlači Vardar. S one strane reke tutnji zelenim verigama ogroman bager. Široko rastvorene čeljusti teške mašine spuštaju se i nemilosrdno se zarivaju u vreli pesak obale.

Čitava smeša tih, po snazi različitih zvukova, — i teško disanje motora i lupa dizalice, i smeh mladih radnika, ispunjava prostor, odbija se od zidova zgrade i, izazivajući lako podrhtavanje prozorskih stakala, naleće na otvorena vrata radionice. Tom spletu zvukova pridružuje se iznutra još jedan akord, izazvan kretanjem čeličnih testera. Preko metalnog struga otskaču i blešte na sunčevom mlazu, kao plamene iskre, sitne strugotine bronze. Nad mašinom je nagnut postariji čovek. Njegove se oči napreže kroz naprašena stakla naočara, dok nabreklim rukama upravlja kretanje testere. S vremena na vreme naginje se i, nakrivljujući glavu na jednu stranu, procenjuje svoj rad. Sedi čuperci kose svetlucaju, srebrno-beli obasjani suncem.

— Da, bilo je mračno, surovo vreme... ali bilo je i slavno — počinje razgovor sedi majstor, ne dižući glavu, kao da razgovara sam sa sobom. Nismo hteli... nismo mogli da živimo kao roblje begova i nekako o Ilindenu digli smo se protiv sultanove tiranije. Herojski se borio narod, no bilo nas je malo. Ugušili su nas u krvi i ognju. Kao da je bilo juče, a eto, prošlo je četrdeset pet godina. Jasno se sećam svega, veruj mi...

Zamislio se. Njegove oči gledaju negde preko moje glave u prošlost. Ostavlja testeru i tiho ustaje. Jednolično huhtanje turbina, koje odnekud dopire, potseća na disanje snažnog čoveka.

Prvi prekidam tišinu. Pitam ga kada je otputovao za Argentinu?

— Argentina, je li? — oživljuje moj sabesednik i gleda me preko stakala svojih naočara. — Bilo je to devetsto šeste, tek što su me pustili iz Beaz Kule*. Odlučio sam bio da pobegnem pred progonima turskih vlasti, jer su životi makedonskih boraca tada visili o koncu...

Nikola Kazandžiev, moj sabesednik, drug je Goce Delčeva. Dugo i sa skrivenom tugom priča mi on o mučnom životu u tuđini. Kada je prvi put stupio na užareno tle argentinske zemlje bio je mlad, svestan svojih jakih mišića i pun vere u novi život. Prevario se. Engleske i francuske železničke kompanije surovo su eksploatisale rad ogromnog broja doseljenika. A ništa bolje nije bilo ni sa argentinskim radnicima. Besposlica i glad gonili su hiljade ljudi uzduž i popreko ove negostoljubive zemlje. Grad »žutog đavola«, Buenos Aires, progutao je mnogo Jugoslovena i Rusa, koji su pošli za srećom hiljadu kilometara daleko od domovine. Hladni, sivi grad argentinskih kapitalista postao je ogromna grobnica doseljenika. Gospodari zlata kupovali su i prodavali ljude, otpuštali ih, svejedno im je bilo kako će tuđinci umreti — od gladi ili u zatvoru.

— Ali zar radnici nisu davali otpora, zar se nisu borili?

— Borili su se. Na farmama i u fabrikama izbijali su često štrajkovi. Zajedno sa fabričkim radnicima borili su se i radnici na farmama. Jednom je vojska pobila četiri hiljade radnika. I drugom prilikom, posle jednog štrajka farmerskih radnika, vojska je prisilila dve hiljade ljudi da sami sebi iskopaju grobove. Tako se borila i umirala radnička klasa u Argentini...

Stari se bio uzbudio. Na njegovom licu izbio je trag rumenila. Žile oko slepoočnica nabrekle su. Kao član radničkih sindikata i argentinske komunističke partije, on je bio neprekidno u redovima radničke klase. Nije mogao da govori bez uzbuđenja o toj borbi, koja je ispunila više od polovine njegovog mučnog života.

— Ima li mnogo Jugoslovena u Argentini?

— Osamdeset hiljada zidarskih i metalskih radnika, koji rade po pristaništima i brodovima. Mnogi od njih, zajedno sa Poljacima i Rusima, aktivno su učestvovali u štrajkovima i demonstracijama. Zbog naše klasne borbe argentinske vlasti su nas progonile, zatvarale, ubijale... Na svakoj demonstraciji, u svakom štrajku, prolivena je slovenska krv, — po ulicama grada »žutog đavola«, na plantažama, na mašinama... Ali nam nisu bili tuđi argentinski radnici. Oni su se borili i ginuli kao i mi. Mi Makedonci, bilo nas je oko dve hiljade ljudi, uređivali smo svoje novine — »Federalnu Makedoniju«. Srbi, Hrvati i Slovenci imali su, takođe, svoje novine. A uređivali smo i list za sve nas — »Jugoslovenske iseljeničke novine«.

— Kakav je bio stav argentinske vlasti po pitanju Slovena, koji su tamo živeli za vreme rata?

— Još 1930 godine, kada je general Urabuno izvršio vojno-fašistički prevrat, za slovenske iseljenike postalo je sasvim teško. Posle mučkog napada Hitlerovih osvajača na Sovjetski Savez, otpočela su masovna hapšenja Rusa, Poljaka, Ukrajinaca, Jugoslovena, kao i naprednih Argentinaca. Na svakom sastanku, na svakoj konferenciji policija nas je napadala i pucala u nas. Život je postao težak i nesiguran. Nestrpljivo smo čekali uništenje fašističkih zavojevača, pa da se vratimo u svoje domovine. Znaš li, mislim da nije mekuštvo ako ti kažem da nema ništa milije od rodne grude i ništa teže od tuđine. To smo mi, koji smo se nalazili prekookeana, najbolje osetili.

— Kada je naš prekookeanski brod »Partizanka« bacio kotvu kraj argentinske obale — produžio je da priča Nikola Kazandžijev, — ogromna radost obuzela je Jugoslovene. Kapitalističke vlasti organizovale su zlobnu propagandu protiv nove Jugoslavije, pokušavajući da nas pokolebaju. Ali nije bilo sile koja bi uništila čežnju hiljada Jugoslovena da vide svoju zemlju i da joj posvete ostatak svog života. Brod je mogao da primi samo sedam stotina putnika. Na ispraćaju obalu je zaposela ogromna masa ljudi. Tu je bilo Rusa, Ukrajinaca, argentinskih radnika, ali najviše jugoslovena. Bila je to spontana manifestacija ljubavi prema našoj, Titovoj Jugoslaviji, bio je to odlučni znak solidarnosti svih Slovena u Argentini ni i njihove predanosti svojim preporođenim domovinama s one strane okeana. Argentinska reakcija sprovela je tada surov teror, kako bi sačuvala »red i mir u zemlji«. Istog dana uhapšeno je sto devedeset Jugoslovenki, zato što su organizovale koncert u čast Titove Jugoslavije. Štamparija, u kojoj su se štampale naše novine, bila je zatvorena. U sred bela dana ubijen je Jugosloven Bratana. »Partizanka« se udaljila od argentinske obale, dok su desetine hiljada naših ljudi ostali po fabrikama, farmama i rudnicima.

Na brodu smo organizovali radnu brigadu, koja je u divnom elanu dala devet hiljada radnih časova. Stvorili političke kružoke, na kojima smo se upoznali sa narodnooslobodilačkom borbom naših naroda i istorijom KPJ. Mi smo se spremali za nov, slobodan život — spremali smo se da se uključimo u redove naših slobodnih naroda u slobodnoj socijalističkoj domovini.

— Da li je bilo i dece među vama?

— Vrlo malo. Znaš, — nekako s uzdahom produži Kazandžiev, — devedeset pet od sto nas nisu oženjeni.. Stari momci... Eto, pratila nas je stalno nemaština, živeli smo bez imalo nade u sutrašnji dan. Pa ko će još misliti na porodicu i decu. Tako, bez budućnosti, živeli smo iz dana u dan..

U glasu starog majstora podrhtava tuga. Govori nekako teško.

— Ja sam, znaš... imao verenicu... ali nisam mogao da izgradim svoje ognjište.

I podigavši naočare na čelo zagledao se kroz prozor. Napolju su omladinci okretali čeličnu polugu. Kroz zelenilo bujnih krošnji probijao se mlaz sunčane svetlosti. Okupani suncem omladinci su radili i tiho pevali neku partizansku pesmu.

— Srećno pokolenje, uzdahnu Kazandžijev, trepćući umornim, vlažnim očima. U dubini tih očiju bila je tuga za mladošću, ali i tiha radost, što eto, on, ipak živi i radi u slobodnoj domovini.

Kroz prozore probijao se snop svetlosti i padao na metalna tela strugova, i bleštući na uglačanom gvožđu, palio se u srebru belih vlasi starog majstora.

Gjorgji ABADŽIEV

*Politički zatvor u Solunu.

Delatnost »Vardar-filma«

U Skoplju je prošle godine osnovano preduzeće za proizvodnju filmova »Vardar-film«. Iako je u početku svoga rada preduzeće nailazilo na niz teškoća zbog nedostatka stručnog kadra i tehničkih sredstava, ono je za godinu dana rada postiglo značajne rezultate. Do sada je u proizvodnji »Vardar-filma« snimljeno 6 filmskih pregleda, 5 kratkometražnih — dokumentarnih filmova i 3 vipuska, uglavnom sa motivima iz obnove i izgradnje naše zemlje i važnijih političkih i kulturnih manifestacija u Makedoniji.

Ovih dana završeno je snimanje dugometražnog dokumentarnog filma »11 oktovri«. Stvoreni su uslovi da se u planu iduće godine predvidi snimanje prvog umetničkog filma u Makedoniji. U tu svrhu izgradiće se i filmski studio.

ŠKOLA ZA PRIMENJENU UMETNOST U SKOPLJU

U Skoplju je počela da radi škola za primenjenu umetnost. Ove školske godine, usled nedostatka dovoljnog broja prostorija i radionica, u školi će raditi samo tri odeljenja: za dekorativno slikarstvo, dekorativno vajarstvo i primenjenu grafiku.

Pored toga što će stvoriti stručno-umetnički kadar, tako potreban Makedoniji, škola će imati posebnu ulogu u razvitku domaćih rukotvorina i umetničkih zanata, snažno razvijenih u makedonskom narodu.

Lice i naličje

„Noga što svijetove mijenja"

O zborniku »Poezija mladih«, koji je u dane omladinskog festivala izdalo preduzeće »Novo pokolenje«, baš zato što je nesumnjivo »u njega uneseno ono što su naši mladi pjesnici dosada najbolje dali« (Iz pogovora), treba svestrano kritički i pisati i diskutovati, kako u našim književnim publikacijama, tako i u organizacijama naših pisaca. I samo uočavanje problema koje u stvaralačkom postupku rešavaju naši mladi pesnici od velikog je značaja za tu analizu i diskusiju, za našu kritiku uopšte, a u isto tolikoj meri značajna su i ostvarenja tog postupka — njihovi stihovi.

Zbornik u dovoljnoj meri ilustruje i slabosti i uspehe koji su karakteristični za naše mlade pesnike. A i te slabosti i ti uspesi ističu ozbiljnu potrebu pravilne, konstruktivne kritičke analize.

Na ovom mestu nužno je zaustaviti se na jednom isuviše rečitom primeru principijelnog nesnalaženja urednika zbornika — na stihovima koje ni sa kojim razlogom nije trebalo uvrstiti u knjigu poezije naših mladih pisaca, ukoliko u konkretnom slučaju uopšte može biti reči o stihovima, o poeziji.

Reč je o pesmi »Sa svjetiljkom u ruci«.

Pesnik između ostalog peva:

»Sa svjetiljkom u ruci, sred bunkera i rova,
Prekalili smo čela, izoštrili htijenja.
Ne priliči sumorna miso vremenu našega kova,
Nit umije da kleči noga što svijetove mijenja.
Jer moramo ostati budni i odvažni, mi živi,
U ronilačkom zvonu, kraj rastvorena groba.
I moramo ponijeti udes za koji nismo krivi,
I svršiti zadatak što nam ga namijeni doba.«

Itd.

Cela pesma (četiri strofe), na prvi pogled nakazno se grči u formalističkim, verbalnim, knjiško-publicističkim, simbolističko-mističkim trzajima, u ružnoj agoniji nedonesenog osećanja i poetskog izrara onemoćalog na prvom koraku — u besmislenom veštačkom stihovanju.

Ne, nikako ne može biti poetski adekvatna slika našeg pokolenja »sred bunkera i rova« — »sa svjetiljkom u ruci«. Pesnik je tu »svjetiljku« u ruci« nesumnjivo zamislio simbolično, ali ta zamisao, ta već karikaturalna rekvizita »sred bunkera i rova« logično se pretvorila u — besmislicu, kao što je, najblaže rečeno, sasvim čudna i pesnikova želja da naša današnja pokolenja treba da ostanu budna i odvažna — »u ronilačkom zvonu, kraj rastvorena groba«, i da moraju da ponesu »udes«, »za koji nisu kriva«, itd.!

Razume se da je najznačajnija, u tom košmaru — »noga što svijetove mijenja«!

Sve što je navedeno — ne spada u poeziju, i nije mu mesto u »Poeziji mladih«, koju je izdalo »Novo pokolenje«.

Trebalo je da urednik izdanja bude »budniji i odvažniji« — radi naših mladih koji su se javili i koji će se javljati, radi poezije, radi istine o nama, radi moralne lepote naših stvaralačkih pokolenja, za lakšu pobedu nad svim zaostacima i začecima trulog dekadentizma i duhovnog haosa.

Festivalski žiri književnika baš ciklus sa tom pesmom predložio je za prvu nagradu za poeziju — i predlog mu je usvojen!

Č. M.

KROZ ČASOPISE I LISTOVE

Nema primirja s formalizmom

U svom desetom broju, koji je nešto bogatiji kritičkim osvrtima i beleškama od ranijih brojeva, beogradski časopis »Književnost« objavio je članak Ilje Erenburga o utiscima s međunarodnog kongresa intelektualaca održanog u Vroclavu u odbranu mira i demokratije. O vroclavskom kongresu trebalo je pisati (redakcija je mogla zatražiti i utiske učesnika iz naše zemlje). Ilja Erenburg je značajan sovjetski pisac, čija su neka dela visoko ocenjena u Sovjetskom Savezu i cenjena kod nas. No u članku Ilje Erenburga ima izvesnih afirmacija formalističkih književnih i umetničkih tvorevina i njihovih autora (u prvom redu Pikasa), afirmacija s kojima se ne slaže vodeća sovjetska kritika, a ni naša. Redakcija časopisa, koja zna kakve su principijelne borbe vođene u Sovjetskom Savezu protiv dekadentnog formalizma u književnosti i umetnosti, — a taj stav sovjetske kritike je i naš stav, — pogrešila je što je iz opravdanog poštovanja prema Ilji Erenburgu kao piscu neopravdano propustila ocene koje je on dao na osnovu svojih ličnih estetskih simpatija. Ako se objavi članak sovjetskog pisca, taj članak mora da odgovara teoretskim pozicijama i kulturno-političkoj liniji koje vladaju u sovjetskoj kulturi. I sovjetska i naša naučna kritika smatra da politički napredni stav pojedinih pisaca i umetnika zapada ne opravdava dekadentni formalizam njihovih tvorevina, čak slabi društveno-politički napredni stav koji neki od tih pisaca i umetnika zauzimaju u javnom životu.

J.

Bezidejno-informativna statistika

Nedavno je u Beogradu izišao prvi broj časopisa »Radio« koji izdaje Radio komitet FNRJ. O tom časopisu, u kome je niz principijelnih pitanja ozbiljno postavljen i obrađen i koji pretstavlja obogaćenje naše štampe problematikom iz jedne važne oblasti, treba zasebno progovoriti. No treba ukazati na jednu promašenu i čak štetnu pojedinost u prvom broju časopisa. Na kraju broja objavljena je na celoj strani jedna statistička tabela koja treba da pokaže kakav je brojni odnos između radio-prijemnika i radio-slušalaca u pojedinim zemljama Evrope. Ta statistička tabela, čak i da su svi podaci tačni — što je pitanje —, pretstavlja loš primer takozvane »objektivne informativnosti«, jer se zasniva na mehaničkim ciframa koje ovako donesene daju čak lažnu sliku. U nekim kapitalističkim zemljama dolazi na jedan radio-aparat mnogo manji broj slušalaca nego u zemljama socijalizma i narodne demokratije, ali ta cifra ne kazuje koliko ljudi se koristi radiom i kome radio služi u pojedinim zemljama. Ovako donesena statistika kazuje samo da neke kapitalističke zemlje imaju veliki, čak neke vrlo veliki broj radio-prijemnika i pretplatnika. Šta je time htelo da se kaže? Informacija mora da ima sadržaja i smisla.

S.

Pravoslavni crkveni motivi ne izražavaju bratstvo i jedinstvo

Na festivalu Omladine Jugoslavije, kao i na mnogim drugim velikim priredbama, izvedena je kompozicija Silvija Bombardelija »Majka pravoslavna« na tekst Vladimira Nazora. Ta horska kompozicija mladog hrvatskog muzičara izvodi se uvek s najboljom namerom da se istakne ostvareno bratstvo i jedinstvo naših naroda. Vladimir Nazor je u toku rata napisao tu pesmu, a epitet »pravoslavna« uzeo je zato što su ustaše u proganjaju i uništavanju Srba insistirali i na verskoj razlici, a pesnik je hteo da izrazi solidarnost sa progonjenima. Međutim, kompozitor je na momenat »pravoslavlja« stavio težište, i horska kompozicija sastoji se uglavnom iz polurečitativa i iz elemenata pravoslavne crkvene melodike, koja potseća na pevanje sveštenika i odgovaranje hora. Ma i u najboljoj nameri, kompozitor Bombardeli je promašio, jer se bratstvo i jedinstvo naših naroda, ostvareno kroz oslobodilačku borbu, a učvršćivano kroz izgradnju socijalizma, nipošto ne može izraziti pravoslavno-crkvenim motivima, ili motivima koji potsećaju na njih. Pesma je komponovana ranije, još u toku rata, ali ona se još uvek i mnogo izvodi. Zato je potrebno ukazati na to da takva obrada teme bratstva i jedinstva ne odgovara, da je ona tuđa našoj stvarnosti koja je revolucionarno nastala i koja se sve više ispunjava socijalističkim sadržajem i smislom.

Knjižnice u Hrvatskoj takmiče se u čast Drugog kongresa KPH

Od početka septembra do kraja novembra ove godine u Hrvatskoj se održava takmičenje knjižnica u čast Drugog kongresa KP Hrvatske. U toku takmičenja knjižnica u Dubrovniku priredila je izložbu knjiga koja je bila dobro posećena. Knjižnica u Donjem Miholjcu organizovala je predavanja sa prikazivanjem kulturnih filmova. Među knjižnicama koje su pred Drugi kongres KPH pojačale aktivnost nalaze se i knjižnice u Drnišu, Otočcu, na Lošinju i u Benkovcu. Najbolje knjižnice po organizaciji rada i u pogledu nabavki knjiga bile su gradske knjižnice u Varaždinu, Zagrebu i novoosnovana knjižnica u Slavonskom Brodu. Knjižnica u Zadru stalno povećava broj knjiga, tako da sada raspolaže sa oko 100.000 primeraka, što znači da je po broju knjiga premašila zagrebačku Gradsku knjižnicu, koja raspolaže sa 75.000 primeraka.

Da bi se rad u knjižnicama poboljšao, Ministarstvo prosvete NR Hrvatske organizovalo je tečajeve za bibliotekare, koje su, uglavnom, pohađali rukovodioci sreskih i gradskih knjižnica. Ove tečajeve završila su 103 bibliotekara. Posle povratka u svoje knjižnice, oni su ih sredili i počeli da nabavljaju nove knjige. Pod rukovodstvom Milice Ehatić, koja je završila kurs u Zagrebu, proradila je knjižnica u Križevcima. Isto tako dobre rezultate, naročito u pogledu broja čitalaca, postigla je knjižnica u Prelogu, kojom rukovodi Vera Flisar. Knjižnica u Kninu, iako je postradala za vreme rata, danas ima lepe prostorije i neprestano povećava broj knjiga i broj članova.

Sada se u NR Hrvatskoj vrše pripreme za osnivanje knjižnica u onim srezovima i gradovima u kojima one još ne postoje, tako da će uskoro biti otvorene knjižnice u Slavonskoj Požegi, Đakovu, Opatiji, Ogulinu, Kutini i Pakracu. Da bi se unapredio rad knjižnica po selima, neke sreske knjižnice u gradovima (kao što su, na primer Bjelovar, Dubrovnik, Čakovac i Vinkovci) u kojima postoje i gradske knjižnice biće rasformirane a njihove knjige razdeljene seoskim knjižnicama.

Takmičenje biblioteka i čitaonica Beograda u čast Drugog kongresa KPS

Savez kulturno-umetničkih društava Beograda u cilju omasovljenja broja čitalaca i čitaonica, a u čast Drugog kongresa KPS, organizovao je takmičenje biblioteka i čitaonica u povećanju broja čitalaca; u povećanju broja čitaonica, čistoći, uređenju natpisa, slika, parola, urednom primanju dnevne štampe i novih brošura iz nauke i politike; u urednom poslovanju biblioteka: zaduženju, razduženju, naplati članarine, grupisanju knjiga po sadržaju (beletristika, nauka, politika) evidenciji čitalaca (socijalno poreklo, pol, uzrast), evidenciji pročitanih dela itd.

Aktivnost mladih rumunskih književnika u Vojvodini

Posle osnivanja Saveza kulturno-prosvetnih društava Vojvodine i njegove Sekcije za Rumune jedan od glavnih i veoma važnih zadataka ove Sekcije bio je da što skorije okupi mlade rumunske književnike u književni krug oko časopisa »Lumina«. Jenad od značajnih uspeha ovoga rada bilo je ponovno izlaženje časopisa »Lumina«, koji na rumunskom jeziku tretira književna i kulturna pitanja. Časopis je organ Sekcije za Rumune Saveza kulturno-prosvetnih društava Vojvodine. U svome oktobarskom broju časopis je objavio originalne radove književnika Mihaja Avrameskua, Aurela Gavrila, Tnase Moldovana, Florike Štefan, zatim prevod govora Radovana Zogovića na Petom kongresu KPJ, kao i nekoliko prevoda iz jugoslovenske lirike. Veliku važnost ima otvaranje pozorišne rubrike, u kojoj će se, pored ostalog, objavljivati pozorišni komadi da bi se olakšao razvitak diletantskih pozorišnih grupa po rumunskim selima.

Mladi rumunski književnici iz Banata, okupljeni oko časopisa »Lumina«, priredili su 14 novembra književno veče u selu Ritiševu. Aurel Trifu, urednik lista »Libertaća« i sekretar Sekcije za Rumune Saveza kulturno-prosvetnih društava Vojvodine, održao je govor u kome je izneo uspehe postignute u radu na kulturnom uzdizanju rumunske nacionalne manjine, a naročito uspehe posle osnivanja kulturno-prosvetnih društava kao ove nove forme kulturne delatnosti u doba izgradnje socijalističkog društva u našoj zemlji. Zatim su književnici čitali svoja književna dela. Pesme i pripovetke čitali su Florika Štefan, Simeon Draguca, Mihaj Avramesku, Trajan Doban, Jon Balan i Paun Proštean.

BIBLIOGRAFIJA

Maksim Gorki: **Djela.** Knjiga peta (»Pjesma o vjesniku bure«, »Malograđani«, »Na dnu«, »Čovjek« i »Na ljetovanju«). Izdanje »Kulture«, Beograd—Zagreb, 1948 (latinicom). Cena 52 dinara.

Đuro Salaj: **Izveštaj Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije.** Pročitano na Prvom kongresu Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. »Sindikalna biblioteka«, Beograd, 1948. Cena 6 dinara.

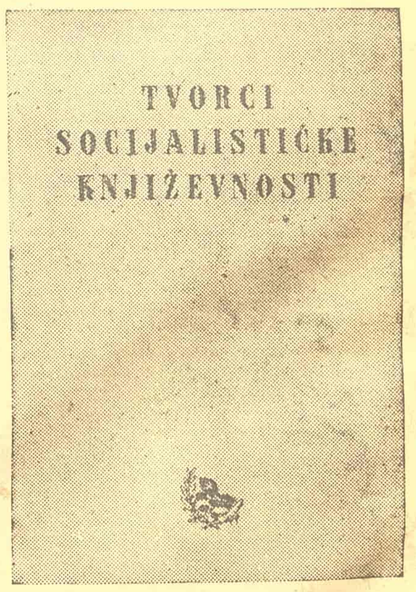

Tvorci socijalističke književnosti. Izbor članaka o laureatima Staljinovih nagrada za 1947 godinu. Izdanje Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR, Beograd, 1948.

Pavle Mijović: **Po sovjetskom Baltiku.** Putopisi. Izdanje Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR, Beograd, 1948.

Petogodišnji plan razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947—1951. Album statističkih i grafičkih prikaza. Izdanje »Rada«, Beograd, 1948. Cena 44 dinara.

čega se i u ime čega treba da bori naš romantički heroj? Kad su bili ratovi — građanski i Veliki otadžbinski rat — bilo je borbenog polja. I nisu bez razloga najbolja dela sovjetske književnosti izgrađena na likovima heroja koji su učestvovali u ratovima. To su najjači najromantičniji likovi. Rat je završen pobedom. Zemlja je pristupila mirnodopskom, stvaralačkom radu. Književnici često nailaze na teškoće u traženju konflikta za svoje heroje, objekata za njihovu borbu, koji su neophodni za objašnjenje heroja u pokretu (»Oktobar«, br. 8, 1947, str. 182).

A čime namerava da pomogne kritičarka piscima koji ne umeju da nađu konflikta i interesantne »romantične« teme u našem posleratnom životu? Ona smatra da pisci ne treba da se interesuju borbom progresivnog i novatorskog u našoj stvarnosti protiv konservativnog i zaostalog, jer tobože »ono što je rđavo danas u našoj zemlji nije od toliko odlučnog značaja da bi bilo karakteristično, i borba progresivnih pojava protiv reakcionarnih bila bi nejednaka borba jakog protivnika protiv slabog. Međutim u životu postoji ne samo spoljašnja već i unutrašnja borba. Nama se čini da reči druga Ždanova podrazumevaju borbu najboljih osobina sovjetskog čoveka protiv zaostataka jučerašnjice **u samom čoveku**... U ovoj će unutrašnjoj borbi, odraženoj u književnosti, i, biti povezivanja revolucionarnog romantizma (borbe za sutrašnjicu) sa kritičkim realizmom (demaskiranje zaostataka jučerašnjice)... Otkrivanje ovog veoma interesantnog procesa formiranja komunističkog čoveka, **borba različitih principa u njemu samom** i pobednički završetak procesa izgleda nam kao osnovni zadatak sovjetske književnosti«.

Shvatanje Grudcove kako tobože »nisu bez razloga« najbolja sovjetska dela posvećena ratu zato što rat daje najobilniji materijal za »romantiku« i konflikte, netačno je prosto sa činjenične strane. Zar se može navesti mali broj veoma značajnih dela naše književnosti koja su posvećena mirnodopskoj izgradnji! Članak Grudcove štetan je i po tome što poziva pisce na birokratsko uljuljkavanje, malograđansko spokoinost, trpeljivost prema nedostacima. Lepo bi izgledali mičurinci ili naši novatori proizvođači koji bi odlučili da pošto »ono što je rđavo u našoj zemlji nije od toliko odlučnog značaja da bi bilo karakteristično, i borba progresivnih pojava protiv reakcionarnih bila bi nejednaka borba jakog protivnika protiv slabog«, — onda se i ne vredi baviti tom »spoljašnom borbom«, nego je bolje baviti se »unutrašnjom borbom dvaju principa« u vlastitoj duši! Uzgred budi rečeno, nisu li to činili oni naši filozofi koji su se kolebali, kao klatno, u pitanjima borbe mičurinaca protiv reakcionarne pseudonauke? Teorijice o tome kako borba progresivnog protiv reakcionarnog i konservativnog nije od značaja, propovedanje tolstojevskog samousavršavanja, — slični pogledi mogu se pojavljivati i izlagati diskusiji samo pri odvajanju od savremenosti, pri zanošenju metafizičkim pseudoromantizmom.

Šta onda shvataju naši teoretičari pod »iskonskim« principima realizma i romantizma? Članak drugarice Motiljove daje potpuno jasan odgovor na ovo pitanje već samim svojim naslovom: »O afirmativnom i kritičkom principu u socijalističkom realizmu«. Pojam **romantizma** Motiljova, kao i Bjalik, identifikuje s pojmom **afirmativnog** »principa«, a pojam **realizma** — sa **kritičkim** »principom«. Realizam, po mišljenju ovih drugova, nije u stanju da nešto afirmiše: to je svojstvo romantizma. Zbog toga, kako je potpuno pravilno podvukao B. Rjurikov u svojem sadržajnom članku »Problemi socijalističkog realizma« (»Pravda«, br. 203. 21 jula 1948 g.), ovi kritičari zamišljaju romantizam kao nešto što je uneseno odnekud spolja u realizam, kao nešto što »ulepšava« realnu stvarnost, kao dopunska nadgradnja realizmu. Prenoseći mehanički ove pojmove realizma i romantizma u oblast problema socijalističkog realizma, drugovi Bjalik, Motiljova i drugi govore **o sintezi** dvaju »principa« i pritom oba »principa« kod njih izgledaju kao potpuno ravnopravne, iste vrednosti, polovine »duše« socijalističkog realizma. Realizam samo **kritikuje** stvarnost, pa mu je zato potrebna i romantična nadgradnja — jer će inače stvarnost biti već sasvim neprivlačna, — to je ono na što se svodi suština ove koncepcije. Do kakvih nepravilnih političkih zaključaka dovodi ovaj lažan stav jasno pokazuje Bjalikova »misao«, koju je izrekao u diskusiji u Akademiji društvenih nauka povodom referata M. Rozentala o sovjetskoj estetici.

»Baš na poricanju romantičkog principa, — kaže Bjalik, — izraslo je stvaralaštvo Andreja Platonova. Tako je stvorena »Porodica Ivanova« pod zastavom borbe protiv lakiranja i odbijanja da se istrčava napred (»Pitanja filozofije« br. 1 (3), 1948 g., str. 282).

Svakom običnom čitaocu jasno je da su klevetnički radovi A. Platonova potekli u prvom redu od potpunog poricanja baš **realističkog** opisivanja sovjetske stvarnosti, iznakažavanja našeg realnog života.

Po Bjaliku međutim izlazi da je A. Platonov pretstavio našu stvarnost u neprivlačnom obliku zbog toga što nije hteo da je »lakira«, »romantizuje«, nije hteo da »istrčava napred«, već je ostao, tako reći, veran svakidašnjoj realnosti naše sadašnjice. Primećuje li Bjalik ili ne da on, u suštini, podržava klevetu A. Platonova protiv naše stvarnosti?

Ova neočekivana podrška koju A. Platonovu pruža B. Bjalik pretstavlja samo logičan zaključak iz identifikovanja realizma s kritikom stvarnosti, a romantizma — s afirmacijom. S ove lažne tačke gledišta, realizam, — tj. umetničko proučavanje stvarnosti realne **same po sebi**, ne daje i ne može dati ničega **afirmativnog**, pozitivnog. Ova tačka gledišta načisto poriče **romantiku same stvarnosti, njenu poeziju.**

Sama polazna postavka na kojoj se bazira sva koncepcija koju pretresamo, — postavka o »sintezi« realizma i romantizma, kao dvaju »principa« jednake veličine — skroz je lažna i iznakažava suštinu partiske definicije socijalističkog realizma.

Kritičari i teoretičari o kojima je ovde reč moraju se vratiti praizvoru — definiciji socijalističkog realizma koju je dao A. A. Ždanov u govoru na Svesaveznom kongresu sovjetskih književnika (1934 g.):

»Našoj književnosti, koja obema nogama stoji na čvrstoj materijalističkoj osnovi, ne može da bude tuđa romantika, ali romantika novog tipa, romantika revolucionarna. Mi kažemo da socijalistički realizam pretstavlja osnovni metod sovjetske umetničke literature i književne kritike, a to pretpostavlja da revolucionarni romantizam treba da ulazi u književno stvaralaštvo kao sastavni deo, jer čitav život naše Partije, čitav život radničke klase i njena borba sastoji se u povezivanju najsurovijeg, najtrezvenijeg praktičnog rada sa najvećom herojikom i grandioznim perspektivama. Naša partija bila je uvek jaka po tome što je spajala i spaja izvanrednu ozbiljnost i praktičnost sa širokom perspektivom, sa stalnim stremljenjem unapred, s borbom za izgradnju komunističkog društva«.

Ova definicija potpuno isključuje mogućnost bilo kakvih pojmova o »sintezi«, »spajanju« u socijalističkom realizmu romantizma i realizma kao dvaju samostalnih »principa«, od iskona svojstvenih književnosti, dveju starih književnih linija, dveju jednakih veličina. Revolucionarni romantizam smatra drug A. A. Ždanov kao **sastavni deo** socijalističkog realizma, koji mu je organski svojstven, a ne kao »spojen« s njim, ne kao unesen odnekud spolja. Cela definicija koju je dao drug A. A. Ždanov prožeta je **jedinstvom,** i njoj je sasvim tuđa ma kakva razdvojenost ili »dvojstvo«. Ova zaista **partijna** definicija potiče, pre svega, iz osobenosti i zakonitosti naše socijalističke stvarnosti, a ne od apstraktnih književnih pojmova. Stil i metod naše književnosti odražavaju surov, najtrezveniji praktičan rad partije i celog sovjetskog naroda koji izgrađuje komunizam, i **herojizam, romantiku ovog rada,** koji je stalno ustremljen napred, ka komunizmu. **Sama naša real na stvarnost,** u svojoj trezvenoj, poslovnoj svakidašnjici, **romantična je,** duboko poetična po svojoj unutrašnjoj suštini ovo je jedna od polaznih postavki pri definiciji suštine socijalističkog realizma. Nije li romantična sama činjenica pobede socijalizma? I zar ne treba da pre svega o tome misle naši umetnici i teoretičari, koji ponekad ne umeju da nađu poeziju našeg života!

A. Fadejev je u svom romanu »Mlada garda«, možda, snažnije i dublje nego ma koji drugi naš umetnik, otkrio herojsku romantiku, poeziju našeg realnog života, romantičnost naše omladine. Naša je omladina najromantičnija u istoriji svih generacija čovečanstva, i istovremeno najrealističnija, koja spaja maštanje s nemilosrdnošću, sa surovom, svakidašnjom delatnošću. Fadejev nam je izvanredno tačno, i fino, i brižno, s očinskom nežnošću pokazao ove osobine naše omladine, njen duhovni lik, i zato je čitalac zavoleo njegovu knjigu. Ali putem teoretskog generalisanja svog književnog iskustva druga A. Fadejeva zadesio je ozbiljan neuspeh. O tome u sledećem članku.

V. JERMILOV

UREDNICI:
Jovan Popović, Čedomir Minderović i Marijan Jurković

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 33 dinara, na 8 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara,
Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.
Rukopisi se ne vraćaju.
Broj čekovnog računa 1-9060049 Poštanski fah 617.

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba«, Beograd, Dečanska 31.